

Kampen om Den Kolde Krig i dansk politik og forskning

AF

NIKOLAJ PETERSEN

Den Kolde Krig har kastet lange skygger over dansk politik og historisk forskning. Til trods for, at den for længst er afløst af nye sikkerhedspolitiske problemstillinger, har Den Kolde Krig fået et forlænget liv i regeringens såkaldte kulturkamp om holdninger og værdier i det danske samfund. Og selv om der er gået tyve år siden Murens fald, har dansk koldkrigsforskning svært ved at behandle den som det, den er: Historie.

En af årsagerne hertil er, at koldkrigsforskningen er blevet spundet ind i den partipolitiske konkurrence. Politiseringen med dens forsøg på at styre forskningen startede på den politiske venstrefløj, men er det sidste tiår især blevet drevet frem af de borgerlige partier på højrefløjen i dansk politik. Et udslag heraf er den politiske støtte til et netværk af forskere og debattører, der argumenterer for en bestemt skrivning af historien, som kan betegnes som borgerlig eller 'højre'-revisionisme.

Revisionisme i historieforskningen defineres i *US Foreign Policy Encyclopedia* som »the process by which historians have consistently reconsidered and improved upon what had once been standard, often unquestioned interpretations of past events, movements, and personalities. A number of factors ensure this process: new information acquired through research into recently accessioned documents; the posing of new questions; the utilization of new and at times more sophisticated methods (...); the relative detachment provided by chronological distance from the particular event under study; or new insights gained from the impact of seminal thinkers.«¹ Da revisionisme-betegnelsen allerede er »taget« inden for koldkrigsforskningen af den retning, der fra 1960'erne på et marxistisk eller venstre-liberalt grundlag distancerede sig fra den oprindelige, 'traditionalistiske' koldkrigsforskning, bruges i det følgende begreberne 'venstre-revisionisme' og 'højre-revisionisme', hvor sidstnævnte på et borgerligt værdigrundlag forholder

1 »Revisionism«, *US Foreign Policy Encyclopedia*, The Gale Group, 2002.

sig kritisk, dvs. revisionistisk, til den herskende mainstream-tolkning.² Revisionisme-begrebet, som det bruges her og i koldkrigsforskningen i det hele taget, har således ingen reference til dets anvendelse i sammenhænge uden for denne.

I sammenfiltringen af politik og koldkrigsforskning fungerer højre-revisionismen både som en politisk ideologi og et historisk forskningsprogram. I begge tilfælde er den begrundet i en genfortolkning af historien på grundlag af alternative perspektiver. Antikommunisme spiller en fremtrædende rolle, men højre-revisionismen rummer samtidig en påstand om, at genfortolkningen har et empirisk grundlag, som kan udfoldes, hvis de kritiske historikere blot får lov til at gå til bunds i kilderne og skrive historien, som den »virkelig« var.

Denne artikel falder i fire dele. Første del diskuterer den borgerlige revisionisme som henholdsvis politisk ideologi og historisk forskningsprogram samt sidstnævntes placering i dansk koldkrigsforskning som helhed. Anden del analyserer den politisk bestemte institutionsdannelse på det udenrigspolitiske område, hvorefter tredje del diskuterer politisk initierede forskningsprojekter vedrørende Den Kolde Krig fra iværksættelsen af redegørelsen *Grønland under Den Kolde Krig* i 1995 til det højre-revisionistiske forskningsprograms gennembrud med åbningen af Center for Koldkrigsforskning i 2007-08. Et gennemgående motiv i denne proces har været den uformelle alliance mellem bannerføreren for den politiske højre-revisionisme, forhenværende statsminister Anders Fogh Rasmussen, og hovedskikkelsen i det højre-revisionistiske historikernetværk, professor Bent Jensen, Syddansk Universitet. Endelig følger i fjerde og sidste del en mere principiel diskussion af politiseringens betydning for koldkrigsforskningen.

Del I. Borgerlig revisionisme: Politisk ideologi og historisk forskningsprogram

Det borgerlige paradigme for dansk udenrigspolitik

Siden den Kolde Krigs ophør, men med særlig styrke efter regerings-skiftet i 2001, er et nyt, borgerligt paradigme trængt igennem i dansk udenrigspolitik. Dets hovedtræk er international aktivisme, en vilje til at 'gøre en forskel', en klar og eksplicit fundering i liberale/neokonservative værdier, en bevidst betonet alliancesolidaritet med tæt tilknytning

² *US Foreign Policy Encyclopedia* anvender ligeledes begreberne »left revisionism« og »right revisionism«, »left revisionism« i samme betydning som her, mens »right revisionism« anvendes om en litteratur, der fra et anti-kommunistisk udgangspunkt kritiserer Roosevelts politik over for Sovjetunionen under Anden Verdenskrig.

til USA samt en bred anvendelse af militære midler i udenrigspolitikens tjeneste. Paradigmet kan sammenfattes i begrebet »*Liberalism of Imposition*«,³ dvs. ideen om at udbrede og fremme liberale værdier som demokrati, frihed og menneskerettigheder i verden, ikke blot med *soft power*, men også om nødvendigt med *hard power*.

Paradigmet vender sig ikke blot mod dansk udenrigspolitisk tradition, men også mod vigtige træk i dansk koldkrigs politik. Aktivismen og ønsket om at øve indflydelse på den store politik står i kontrast til traditionel dansk småstatsforsigtighed, der også satte sit præg på dansk koldkrigs politik;⁴ værdiforankringen står over for tidligere tiders 'realistiske', interessedrevne udenrigspolitik, et forhold, der blev trukket skarpt op under Muhammed-krisen.⁵ Målsætningen om at fremme demokrati og andre dansk-vestlige værdier i verden adskiller sig fra koldkrigsperiodens forsigtighed med at påtvinge andre, både den kommunistiske og den tredje verden, den vestlige samfundsmodel. Mest markant er dog 'militariseringen' af udenrigspolitikken samt den vægt, som identifikationen med USA's politiske mål har fået, og som står i kontrast til forbeholdslinjen i NATO og det ambivalente forhold til USA under dele af Den Kolde Krig.

Under Fogh Rasmussen fik tilknytningen til USA ud over det vigtige sikkerhedspolitiske interessefællesskab en politisk-ideologisk fundering i det neokonservative program for demokratiets udbredelse i verden. Værdifællesskabet med USA blev ofte fremhævet af statsministeren. I en tale på Københavns Universitet i september 2003 afviste han kategorisk, at der blot var tale om en ny form for tilpasningspolitik over for den dominerende stormagt. Tværtimod drejede det sig om »et ligeværdigt samarbejde med en ven, en partner, en allieret, som hylder de samme principper og værdier, som vi gør: Demokrati, ytringsfrihed, markedsøkonomi og respekt for menneskerettigheder.«⁶ Fem

3 Georg Sørensen, »Liberalism of Restraint and Liberalism of Imposition: Liberal Values and World Order in the New Millennium«, *International Relations*, vol. 20, 2006, s. 251-72.

4 Om småstatstraditionen, se Carsten Holbraad, *Danish Neutrality. A Study in the Foreign Policy of a Small State*, Oxford 1991. Hermed være ikke sagt, at der ikke var aktivistiske aspekter i dansk udenrigspolitik under Den Kolde Krig. F. eks. førte Danmark fra midten af 1960'erne en aktiv europæisk afspændingspolitik og i 1970'erne en aktiv Afrika-politik. I periodens store konflikt, Den Kolde Krig, holdt Danmark imidlertid lav profil – ulig den aktive deltagelse i efterkoldkrigstidens centrale konflikt, »krigen mod terror«.

5 Nikolaj Petersen, »Handlerummet for dansk udenrigspolitik efter Muhammed-krisen«, *Den ny verden*, 2006, nr. 2, s. 31-60.

6 Anders Fogh Rasmussen, »Visioner om Danmarks aktive Europapolitik«, 23. september 2003, lokaliseret d. 8. juni 2009 på http://www.stm.dk/_p_7451.html (Statsministeriet).

år senere, ved besøget i marts 2008 hjemme hos præsident George W. Bush i Crawford, Texas, roste statsministeren denne i høje toner: »De, hr. præsident, og USA har mere end nogen anden fremmet denne vision om frihed og demokrati. Tillad mig at hylde Dem for dette.«⁷

Paradigmeskiftet er nok et svar på ændringer i det internationale system siden Den Kolde Krigs afslutning. Bortfaldet af den militære trussel mod Danmark har muliggjort en friere og mere aktiv udenrigspolitik. Dertil kommer som påpeget af statsministeren, at verden efter Den Kolde Krigs ophør fik en grundlæggende unipolær karakter,⁸ hvilket sammen med EU-forbeholdenes begrænsende karakter disponerede for en tilnærmelse til USA. Men kun få lande reagerede på de ændrede ydre vilkår på samme aktivistiske måde som Danmark eller overtog i samme grad den neokonservative dagsorden. 'Systemtvang' er derfor kun en del af forklaringen.

Det er ligeledes klart, at det borgerlige paradigmes gennemslag siden valget i 2001 har haft sin forudsætning i regeringens parlamentariske alliance med Dansk Folkeparti. Uden denne ville den centrale beslutning om deltagelse i Irak-krigen ikke have været mulig. Men heller ikke alliancen med Dansk Folkeparti er en tvingende forklaring, idet dette parti kun til en vis grad deler den udenrigspolitiske aktivisme, der er paradigmets kerne.

Hovedforklaringen på paradigmeskiftet skal søges andetsteds, nemlig i partiet Venstres transformation, udenrigspolitisk såvel som indenrigspolitisk fra 1980'erne og frem.⁹ Indenrigspolitisk har målet siden formandsskiftet i 1998 fra Uffe Ellemann-Jensen til Anders Fogh Rasmussen været at etablere et borgerligt hegemoni i dansk politik hvilende på en platform, der forener en midterposition på den fordelingspolitiske højre-venstre skala med en klart konservativ position på den nye værdipolitiske skala. Forudsætningen for, at projektet kan lykkes, er en permanent ændring af befolkningens holdninger gennem den kulturkamp, som Fogh Rasmussen-regeringen tidligt proklamerede imod kulturradikalisme, værdirelativisme og multikulturalisme. Det nye udenrigspolitiske paradigme indgår i denne kamp, men har konkret rødder længere tilbage.

Mens Venstres indenrigspolitiske transformation hænger nøje sammen med Anders Fogh Rasmussens ændring af partiets kurs efter 1998,

7 Efter Michael Bjerre, Jesper Larsen & Karl Erik Stovgaard, *Blindt ind i Basra*, København 2008, s. 207.

8 Anders Fogh Rasmussen, »Visioner ...« 23. september 2003.

9 Jf. Hans Mortensen, *Tid til forvandling. Venstres vej til magten*, København 2008.

går det udenrigspolitiske skift tilbage til Uffe Ellemann-Jensen og fodnoteperioden. En sammenligning af udenrigspolitiske holdninger hos partiets lederfigurer siden NATO-medlemskabet, Erik Eriksen, Poul Hartling, Henning Christophersen, Uffe Ellemann-Jensen og Anders Fogh Rasmussen, vil vise, at de tre førstnævnte holdningsmæssigt lå relativt tæt på den socialdemokratiske linje og ikke havde vanskeligt ved at foretage de tilpasninger til denne, der skulle til for at fastholde den brede enighed mellem Atlantpartierne. Rasmus Mariager konkluderer således en analyse af de sikkerhedspolitiske konstellationer fra 1945 til 1975 med, at »(s)killelinjen i dansk sikkerhedspolitik gik lige så ofte mellem De Konservative på den ene side, og Socialdemokratiet og Venstre på den anden side, som skillelinjen gik mellem De Konservative og Venstre på den ene side og Socialdemokratiet på den anden.« Endvidere påpeger han, at der i alliancespørgsmålet gik en skillelinje mellem partiets venstrefløj repræsenteret ved Erik Eriksen og dets højrefløj ved Thorkil Kristensen.¹⁰ I dette perspektiv repræsenterer Uffe Ellemann-Jensen og Anders Fogh Rasmussen 'arven' fra Thorkil Kristensen i en drejning, der i 1980'erne positionerede Venstre til 'højre' for de Konservative i sikkerhedspolitiske spørgsmål. Stærkt provokeret af det alternative flertal brød Venstre med traditionen for, at Socialdemokratiet som det toneangivende parti tegnede den udenrigspolitiske linje, og begyndte efter Den Kolde Krigs ophør sammen med de Konservative at udstikke en selvstændig borgerlig udenrigspolitik, der definitivt udfoldede sig efter regeringsdannelsen i 2001.¹¹ Et vigtigt element i denne politik er en højre-revisionistisk historieforståelse.

Højre-revisionismen som politisk ideologi

Højre-revisionismen fungerer i denne forbindelse som en politisk ideologi, beregnet på at begrunde, understøtte og konsolidere den nye udenrigspolitik. Samtidig er den et væsentligt element i VKO-flertallets kulturkamp. Men højre-revisionismen er samtidig også et historie-

10 Rasmus Mariager, »Den brede enigheds ophør. Om baggrunden for det sikkerhedspolitiske opbrud i begyndelsen af 1980'erne – og noget om Socialdemokratiets exceptionalisme i dansk samtidshistorie«, *Historisk Tidsskrift*, 2005, s. 553-583 samt 2006 s. 646-675. Henning Christophersen hører til den brede enigheds politikere. Ved årsskiftet 1978/79 forudså han et stigende samarbejde mellem partierne båret af Socialdemokratiet og Venstre, se *Fremtiden*, 1979/1, citeret hos Mariager 2006, s. 647.

11 Om indholdet af den borgerlige udenrigspolitik, se Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement, 1973-2003*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6, 2. rev. udg., København 2006, s. 574ff.

fagligt program, der fremføres af en gruppe historikere og debattører med lederen af Center for Koldkrigsforskning, professor Bent Jensen, som frontfigur. Gruppen deler overordnet syn på koldkrigsperioden med den 'politiske' højre-revisionisme og deltager aktivt i kulturkampen, dog ofte med et stærkere islam-kritisk islæt, end statsministeren har villet stå inde for.¹² Den deler heller ikke regeringens udenrigspolitiske program, som Bent Jensen for nylig har kritiseret i stærke vendinger.¹³ Uagtet disse konkrete holdningsforskelle har der hersket et symbiotisk forhold mellem de to sider af højre-revisionismen på tværs af den principielle forskel mellem en politisk ideologi og et historisk forskningsprogram. Med Fogh Rasmussens afgang er spørgsmålet, om alliancen stadig er intakt.

En politisk ideologi karakteriseres ved en rimeligt sammenhængende og omfattende samfundsopfattelse, der rummer både beskrivelser af, hvordan samfundet er indrettet og har udviklet sig, og normative udsagn om, hvordan samfundet *bør* se ud, og hvordan historien *bør* tolkes. Ideologien er således handlingsorienteret og må primært vurderes på dens evne til at inspirere og generere støtte på den ene side og ændre holdninger og værdier på den anden.

Målestokken for et historisk-fagligt program er en anden, nemlig dets evne til at give en intersubjektivt gyldig tolkning af historien, dvs. en tolkning, som ved at følge alment anerkendte videnskabelige regler og normer også er meningsfuld for fagfæller med andre værdigrundlag. Populært sagt er succeskriteriet for en politisk ideologi stemmer på valgdagen og for et videnskabeligt paradigme gode anmeldelser fra fagfæller.

Frontfigurerne i promoveringen af højre-revisionismen som politisk ideologi har været Venstre- og konservative politikere som tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen, tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen,¹⁴ undervisningsminister Bertel Haarder, kulturminister, fra 2008 justitsminister Brian Mikkelsen og udenrigspolitisk ordfører Søren Pind (V). Uden for regeringspartierne har

12 En af gruppens fremtrædende talsmænd, formanden for Trykkefrihedsselskabet Lars Hedegaard, har kaldt statsminister Anders Fogh Rasmussen en »fej hund«, en »bangebuks« og »en skam for Danmark« på grund af dennes valne holdning til den islam-kritiske hollandske politiker Geert Wilders. »Wilders på vej til Danmark«, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 18. februar 2009.

13 Bent Jensen, »Forfløjen Fogh på katastrofekurs«, *Morgenavisen Jyllands-Postens* kronik, 4. december 2008.

14 Ellemann-Jensen har dog – og i stigende grad – taget afstand fra centrale aspekter af kulturkampen, mest udtalt i forbindelse med Muhammed-krisen og debatten om ytringsfrihed.

folketingsmedlemmerne Jesper Langballe, Søren Krarup og Søren Espersen fra Dansk Folkeparti været aktive i promoveringen af højre-revisionismen.¹⁵

Som politisk ideologi har højre-revisionismen både et tilbageskuende, et aktuelt og et fremadrettet aspekt. Dens kerne er en tilbageskuende tolkning af dansk udenrigspolitik siden 1864, det tidspunkt, hvor Danmark skiftede status i europæisk politik fra en lille mellem-magt til en decideret småstat, både ud fra en systembetragtning og i egne øjne.¹⁶ Sigtet er at udskifte den radikal-socialdemokratiske historieforståelse, hvori småstatsidentiteten spillede en central rolle, med en selvopfattelse af Danmark som en strategisk aktør i den store politik.¹⁷ Man kan også sige, at målet er en udgrænsning af småstatsperioden i dansk udenrigspolitik og en slags tilbagekobling til den national-liberale udenrigspolitik i begyndelsen af 1860'erne, som den ny aktive udenrigspolitik har ligheder med i form af udenrigspolitisk aktivisme, et værdifundament i demokrati og national selvbestemmelse, en selvopfattelse som mellem-magt og en vis grad af infleksibilitet.¹⁸

Den tilbageskuende distancering fra den socialdemokratisk-radikale udenrigspolitik-tradition er ledsaget af en politisk-moralsk kritik af de politikere, embedsmænd og andre, som stod som eksponenter for den, såvel som af de politikere og andre, som under Den Kolde Krig udgjorde venstreoppositionen til den officielle udenrigspolitik. Det sker oftest uden nogen konkret analyse af den situation, som de kritiserede befandt sig i, og de valgmuligheder, de havde, og uden reference til den foreliggende historiske faglitteratur. Dette kom eksplicit til orde i Anders Fogh Rasmussens tale ved 60-året for Befrielsen den 5. maj

15 Derimod har udenrigsminister Per Stig Møller været tilbageholdende i den højre-revisionistiske debat, lige som han været det i den bredere kulturkamp. Den nye statsminister Lars Løkke Rasmussen har, så vidt det kan ses, ikke ytret sig i koldkrigsdebatten.

16 I et systemperspektiv skelnes ofte mellem stormagter (supermagter), der ikke blot har stor indflydelse på den løbende politik, men også er dem, der bestemmer de overordnede spilleregler i systemet, dvs. det internationale systems struktur. Mellemmagter (*middle powers*) har betydelig indflydelse på interaktionen, men ikke på de overordnede rammer, mens småstaten er karakteriseret ved ikke at have nogen reel indflydelse på den internationale politik. Se Carsten Holbraad, *Middle Powers in International Politics*. New York 1984. Robert L. Rothstein har heroverfor lagt vægt på staternes selvopfattelse, hvorefter en småstat er en stat, der opfatter sig (og handler) som en sådan. R.L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, New York 1968.

17 Se »Fogh: Danmark må gøre op med småstatsmentaliteten«, *Ugebrevet Mandag Morgen* 11. september 2006. Udtrykket 'strategisk aktør' stammer fra Steen Rynning, »Den ufuldendte strategiske aktør: Danmark og sikkerhedspolitikken siden 2001«, *Militært Tidsskrift*, juli 2006, s. 186-96.

18 Claus Bjørn & Carsten Due-Nielsen, *Fra helstat til nationalstat, 1814-1914*, Dansk Udenrigspolitikks Historie, bd. 3, 1814-1914, København 2003.

2005, hvor han omtalte kritikken af ham for at tage parti for frihedskæmperne og imod samarbejdspolitikken ved en efterrationalisering på bekvem afstand af begivenhederne. Statsministeren afviste denne kritik med, at der i den fortidige situation var mennesker, der traf det rette valg uden kendskab til, hvad det kunne indebære. »Så kan jeg naturligvis også tillade mig at støtte jeres valg og jeres holdning *på nutidens præmisser*«. ¹⁹ Det er blandt andet denne stillingtagen på nutidige præmisser, der skiller en politisk ideologi fra historieskrivning.

Distanceringen fra fortidens politikere kom første gang markant til orde i udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensens afskedstale til Udenrigsministeriets personale i januar 1993, hvor han udtalte ønsket om, »at den udenrigspolitik jeg har stået for, kommer til at stå i historiebøgerne som den diametrale modsætning til den udenrigspolitik, P. Munch stod for.« ²⁰ Anders Fogh Rasmussen har som statsminister udtalt sig endnu skarpere. I sin tale ved 60-årsdagen for 29. august 1943 karakteriserede han samarbejdspolitikken som ikke blot naiv bedømt på datidens egne præmisser, men også som stærkt forkastelig (på nutidige præmisser): »I kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke stå neutralt. Man må tage stilling for demokratiet og mod diktaturet. Det er på dette punkt, at den aktive tilpasningspolitik udgjorde et politisk og moralsk svigt.« Og talen sluttede – med implicit reference til den kontroversielle beslutning få måneder før om deltagelse i Irak-krigen: »Læresætningen fra 29. august 1943 er, at hvis man mener noget alvorligt med vore værdier, med frihed, demokrati og menneskerettigheder, så må vi også selv yde et aktivt bidrag til at forsvare dem. Også imod svære odds. Selv når der skal træffes upopulære og farlige beslutninger.« ²¹ I talen på Københavns Universitet 23. september 2003 kaldte Fogh Rasmussen til »et opgør med den tilpasningspolitik, der har domineret dansk udenrigspolitik fra nederlaget i 1864 og frem til vore dage«. Som særligt problematiske udslag af denne tradition udpegede han samarbejdspolitikken under 2. verdenskrig og fodnotepolitikken i 1980'erne, som han betegnede som »aktiv tilpasning til fjenden« og »underkastelse og tilpasning i forhold til nazistiske og kommunistiske diktaturer«. Inspirationen til denne tilpasningspolitik blev her lagt for P. Munchs fod med det kendte citat fra 1905, om at »det første og sidste Krav vi skal

19 Anders Fogh Rasmussen, tale på Københavns Rådhus 5.maj 2005, lokaliseret d. 8. juni 2009 på http://www.stm.dk/_p_7501.html (Statsministeriet). Min udhævning, N.P.

20 Uffe Ellemann-Jensen, *Din egen dag er kort. Oplevelser og indtryk*, København 1996, s. 43.

21 Anders Fogh Rasmussen, »60-året for 29. august 1943«, lokaliseret d. 8. juni 2009 på http://www.stm.dk/_p_7403.html (Statsministeriet).

stille til det danske Diplomati er, at det skal holde sig i Ro og gøre sit yderste til, at vi kan leve så ubemærket som muligt«. »Det er den holdning, vi nu endegyldigt har gjort op med. Det danske diplomati skal tværtimod være aktivt og gøre sit yderste til, at Danmark og det danske bliver kendt og synligt.«²²

Hovedfokus for opgøret med fortiden ligger dog på fodnoteperioden i 1980'erne. I en avisartikel i februar 1997 fandt Venstres daværende næstformand Anders Fogh Rasmussen det »fantastisk, at de personer, der begik et intellektuelt og moralsk forræderi, faktisk helt er sluppet for at blive stillet til ansvar for deres ord og gerninger ... Forræderiet bestod i, at toneangivende kredse i det danske samfund lod, som om der ikke var forskel på ven og fjende. Den mest prominente repræsentant for dette standpunkt var tidligere statsminister Anker Jørgensen ... [m]en i virkeligheden var det et almindeligt standpunkt på den politiske venstrefløj, i kulturkredse og blandt såkaldt intellektuelle ...«²³

I november 1998 gav Fogh Rasmussen, der i mellemtiden var blevet partiformand, en psykologisk forklaring på denne historieforståelse i en kommentar i sit elektroniske ugebrev. Her skrev han, at »venstrefløjen må bare forstå, at mange mennesker af borgerlig og liberal observans stadig føler bitterhed over, at venstrefløjen i deres øjne gik den kommunistiske fjendes ærinde under Den Kolde Krig«. Der var derfor nu behov for »et opgør med de kræfter, der under Den Kolde Krig gik Sovjetunionens og Warszawa-pagtens ærinde« i form af en bred historisk undersøgelse, der kunne »afdække sandheden, aflive falske myter, lette samvittigheden og i det hele taget give folk mulighed for at få luft for indestængt harme.«²⁴

Fordømmelsen af fortiden har således en væsentlig begrundelse i de borgerliges traumatiske oplevelser under fodnoteperioden og i et ønske om at »få ret« for historiens domstol. Men den har også en distinkt nutidig reference, nemlig som en legitimering af regeringens udenrigspolitik, som da Fogh Rasmussen tog 29. august til indtægt for Irak-beslutningen 60 år senere. Her fungerer kritikken af fortiden som et negativt modeksempel til den nye politik. Men den har en yderligere funktion, nemlig som et disciplineringsmiddel over for oppositionen, især Socialdemokraterne. Til trods for at fodnotepolitikken ofte for-

22 Anders Fogh Rasmussen, »Visioner ...«

23 Anders Fogh Rasmussen, »Opgør med medløberne«, *Berlingske Tidende* 27. februar 1997.

24 *Berlingske Tidende* 3. november 1998.

svares af især ældre socialdemokratiske politikere, er det en udbredt opfattelse i partiet, at det i 1980'erne gik for vidt, og at fodnotepolitikken udviklede sig til et alvorligt troværdighedsproblem for partiet. Det har derfor gjort meget for i praksis at distancere sig fra denne politik. Nyrup Rasmussen-regeringerne fortsatte og forstærkede således efter 1993 den udenrigspolitiske kurs, som Uffe Ellemann-Jensen havde udstukket i årene efter 1989. Ikke desto mindre kan regeringen bruge »fortidens synder« til at afvæbne en fornyet udenrigspolitisk opposition.

Et eksempel herpå er argumentationsmønsteret i Uffe Ellemann-Jensens bog *Fodfejl* fra 2004 med den talende undertitel *Da Danmark svigtede under den kolde krig*. Her opstilles et slags politisk lærestykke om, hvordan dansk udenrigspolitik *ikke* skal føres, hvilende på tre »teser«: at Socialdemokratiet uden for regeringsposition forfalder til en uansvarlig og opportunistisk udenrigs- og sikkerhedspolitik, at det alternative flertal i firserne tvang regeringen til at svigte sine allierede, og at den da aktuelle situation omkring Irak-politikken var en slags *replay* af firsernes problematik.²⁵

Konkret har opgøret med fortiden været anvendt med effekt som et disciplineringsinstrument over for oppositionen i forbindelse med de militære engagementer i Afghanistan og Irak. Således gav statsminister Fogh Rasmussen i en tale til Venstres Ungdom den 28. juni 2008 hårdt igen på den radikale leder Margrethe Vestagers udtalelse om, at der kunne være behov for en justering af udenrigspolitikken efter bombeangrebet på ambassaden i Islamabad. Det skete ved, at statsministeren henviste til »ånden fra Scavenius« og trak en lige linje fra samarbejdspolitikken under 2. verdenskrig til oppositionens kritik af regeringens udenrigspolitik i dag. »Besættelsestidens samarbejdspolitikere har arvtagere helt op til i dag«, hed det.²⁶

Endelig er der det fremadrettede aspekt. Anders Fogh Rasmussen har gentagne gange gjort opmærksom på, at politiske ændringer for at være holdbare forudsætter holdningsændringer i offentligheden. Hovedstrategien er derfor på langt sigt at ændre befolkningens holdninger og værdier og dermed konsolidere et borgerligt hegemoni til afløsning af den tidligere 'kulturradikale' dominans i dansk politik og kultur. Heri er historieforskningen et vigtigt element.

²⁵ Uffe Ellemann-Jensen, *Fodfejl*, København 2004.

²⁶ *Morgenavisen Jyllands-Posten* 28. juni 2008; Harald Westergaard Andersen, »Foghs urimelige kritik af Vestager«, *Politiken* 3. juli 2008.

Politiseringen af denne omfatter principielt hele perioden siden 1864, men af nærliggende grunde har interessen især været rettet mod fodnoteperioden og mod at fremme udforskningen af denne inden for de felter, som har den borgerlige revisionismes særlige interesse, dvs. den ydre trussel mod Danmark og NATO fra Sovjetunionen og Warszawa-pagten; den indre trussel i form af enkeltpersoners, organisationers og partiers samarbejde med repræsentanter for Sovjetunionen og Warszawa-pagten samt mere generelt det samlede debatmiljøes placering mellem Øst og Vest. I den af Bertel Haarder redigerede bog *Hvem holdt de med?* foreslog daværende Venstre-formand Fogh Rasmussen således i foråret 1999 at nedsætte en sandhedskommission, der kunne sørge for »en bred, historisk undersøgelse af, hvad der egentlig skete i Danmark under Den Kolde Krig. Det skal være en undersøgelse, der tager sit udgangspunkt i efterretningsvirksomheden siden Anden Verdenskrig. Jeg ved, at flere velanskrevne historikere allerede har tilbudt deres assistance til den store – og særdeles vigtige – opgave. Der er ikke noget at betænke sig på: Lad os da tage imod disse historikers fornuftige tilbud om at afdække, hvad der virkelig foregik i Danmark i de år.«²⁷ Hvem disse historikere var, nævnte Fogh Rasmussen ikke, men det er naturligt at søge dem inden for den citerede bogs forfatterkreds.²⁸

Højre-revisionismen som historisk forskningsprogram

Det mest autoritative forskningsmæssige nedslag af dansk højre-revisionisme er Bent Jensens arbejder om dansk koldkrigspolitik. En indholdsbestemmelse af dens forskningsprogram må derfor først og fremmest bygge på værker som *Stalinismens fascination* fra 1984, *Tryk og tilpasning* fra 1987, *Den lange befrielse* fra 1996 og *Bjørnen og haren* fra 1999, hvortil kommer bøgerne om Sovjetunionen og det forskningsprogram, der ligger på Center for Koldkrigsforsknings hjemmeside.²⁹ Programmet tegnes derudover af den kollektive historieopfattelse hos et netværk af historikere, journalister og debattører, som plæderer for en alternativ skrivning af dansk (koldkrigs)historie. Netværkets synspunkter kommer hyppigt til orde i dagspressen, først og fremmest Morgenavisen Jyllands-Posten og Berlingske Tidende, og i en række blogs på Internet-

²⁷ Bertel Haarder (red.), *Hvem holdt de med?* København 1999.

²⁸ Denne bestod af Kjeld Hillingsø, Bent Jensen, Jacob Andersen, Mikkel Plum, Bent Blüdnikow, Ole Hyltoft, Jørgen Granum-Jensen og Stig Jørgensen.

²⁹ Bent Jensen, »Hvilken kold krig?«, lokaliseret d. 8. juni 2009 på <http://www.cfkf.dk/?id=12> (Center for Koldkrigsforskning).

tet. Desuden i en række antologier, nemlig den allerede nævnte *Hvem holdt de med?* (1999), en antologi redigeret af Bent Blüdnikow, *Opgøret om den kolde krig* (2003), i enkeltartikler i den af Adam Holm og Peter Scharff Smith redigerede *Idealisme eller fanatisme? Opgøret om venstrefløjen under den kolde krig* (2003), den mere generelle historieantologi *20 begivenheder der skabte Danmark*, redigeret af Kasper Elbjørn og David Gress (2006),³⁰ samt endelig festskriftet til Bent Jensen, *Kampen om den kolde krig* (2008), der er redigeret af Lars Hedegaard m.fl.³¹ Med visse modifikationer og undtagelser kan man bestemme det højre-revisionistiske netværk som bestående af de 30-40 forfattere og debattører, der skriver i disse antologier. Således defineret udgør højre-revisionisterne et internt forholdsvis homogent netværk, der samtidig også er afgrænset udadtil – i forhold til det øvrige koldkrigsforskningsmiljø.

Der er (endnu) kun ret få i netværket med ansættelsesmæssig tilknytning til universitets- og institutmiljøet, ligesom deltagelsen i det akademiske forskningsmiljø vedrørende Den Kolde Krig (endnu) er begrænset. Eksempelvis er der kun to forskere fra netværket i den ca. 50 mand store forfatterkreds omkring Gads kommende Koldkrigsleksikon, der i leksikal form vil give en bred fremstilling af dansk koldkrigs politik.³² Det kan skyldes et bevidst (eller ubevidst) valg fra redaktionens side, men også det forhold, at størsteparten af det højre-revisionistiske netværk enten ikke arbejder fagligt-professionelt med koldkrigshistorien eller endnu mangler at tjene sine akademiske sporer. Under alle omstændigheder er det rimeligt at konkludere, at dansk koldkrigsforskning er delt i en forskningsmæssigt dominerende mainstreamgruppe og et revisionistisk netværk, der til gengæld fylder meget i den offentlige debat.

30 Foruden redaktørerne var forfatterne Christopher Arzrouni, Bo Bjørnvig, Bent Blüdnikow, Mikael Jalving, Henrik Gade Jensen, David Karsbøl, Sven Hakon Rossel, Lars Hovbakke Sørensen, Ditlev Tamm og Anders Wivel. Antologien blev udgivet af den borgerlige tænketank CEPOS med det erklærede formål at »ændre den altdominerende måde at forstå historien på« og som led i »en kamp om dansk åndsliv« (Redaktørerne citeret i Poul Villaumes anmeldelse i *1066 Tidsskrift for Historie*, 2007, nr. 3, s. 37-39).

31 Den samlede redaktion bestod af Lars Hedegaard, Bent Blüdnikow, Jørgen Granum-Jensen, Mikael Jalving, og Anders Raahauge. Forfatterne var desuden Jacob Andersen, John E. Andersen, Peter la Cour, Kim Frederichsen, Flemming Splidsboel Hansen, Kirsten Ahlgreen Ussing og Kurt Jacobsen, Henrik Gade-Jensen, Martin Jensen, Michael Katznelson, Flemming Rose, Camilla Schultz og Birgit Nüchel Thomsen. Deltagelsen i et festskrift eller andet samleværk kan naturligvis ikke i sig selv tages som udtryk for 'medlemskab' af et forskernetværk.

32 Redaktionen består af Thorsten Borring Olesen, Poul Villaume, John T. Lauridsen og Rasmus Mariager. Bent Jensen er en af de to undtagelser.

Det højre-revisionistiske forskningsprogram defineres dels ved de emner, som det prioriterer, dels ved en række specifikke positioner. Helt overordnet er synspunktet, at Den Kolde Krig var en eksistentiel konflikt, ikke blot mellem Øst og Vest, men også internt i det enkelte land mellem kommunisme og demokrati, mellem diktatur og frihed. Danmark stod i hele perioden over for en reel og konkret ydre trussel, som ikke blot var militær, men også og nok så meget politisk og ideologisk, og som havde sin rod i »det bolsjevikiske regimes inderste natur og væsen«. ³³ Anti-kommunisme er således et konstitutivt element. Som det hedder i Center for Koldkrigsforskningens forskningsprogram, var Sovjetunionen »motoren i Den Kolde Krig ... Derfor må en realistisk beskrivelse af Sovjetunionen, det sovjetiske system, det sovjetiske regimes syn på sig selv og verden samt den sovjetiske politik over for omverdenen være et uomgængeligt udgangspunkt for en beskrivelse af Danmark under Den Kolde Krig.« ³⁴ Derfor er det også en almindelig og ikke uberettiget kritik af mainstream-forskningen, at den har interesseret sig for lidt for Sovjetunionen som en central faktor i dansk udenrigspolitik.

En anden, mere kontroversiel kritik går på, at tidligere forskning har forsømt at interessere sig for den 'indre trussel' fra kræfter i det danske samfund, der i forskellig grad sympatiserede med, samarbejdede med eller konspirerede med den ydre trussel. Som formuleret af Bent Jensen: »Virkeligheden var, at der foregik en krig, om end meget af den var skjult og hemmelig. Det var en nødvendig krig, fordi det i sidste instans drejede sig om, hvilke værdier det danske og andre vestlige samfund skulle bygge på.« ³⁵ At få denne skjulte historie frem og afdække, hvad der 'virkelig' foregik i Danmark under Den Kolde Krig, kan betegnes som højre-revisionismens hovedambition.

Derfor er der en stor interesse for venstrefløjens holdninger og politiske virke, der ikke fylder meget i den øvrige forskning. Denne forskel har sin delvise forklaring i en forskellig vurdering af venstrefløjens faktiske indflydelse på dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik under Den Kolde Krig, men også i, at højre-revisionisterne anlægger politisk-moralske målestokke, hvad de fleste andre historikere er forsigtige med. Venstrefløjens tilskrives således en »fascination af stalinismen« i den tidlige Kolde Krig og »medløberi« og »voldsfascination« i dens senere

³³ *Bjørnen og haren*, s. 639.

³⁴ Bent Jensen, »Hvilken kold krig?«

³⁵ Bent Jensen, »Den hemmelige krig holdes stadig skjult for danskerne« i *Haarder* 1999, s. 61.

faser.³⁶ Kritikken af venstrefløjens adfærd under Den Kolde Krig udvides for så vidt angår 1980'erne til også at gælde Socialdemokratiet, der kritiseres for »svigt« i forhold til partiets traditionelle alliancepolitiske linje.³⁷ Tesen om »medløberi« har dog ikke (hidtil) haft den store succes i empirisk forskning, når der bortses fra analyser af DKP og DKP-'miljøet'. I *Bjørnen og haren* er det nærmeste, man kommer til medløberi, faktisk den forståelse for sovjetiske interesser, som Venstres formand Erik Eriksen og hans kreds gav udtryk for.

Tolkningen af de indenrigspolitiske aspekter af Den Kolde Krig har således konspiratoriske elementer. Tilsvarende er vurderingen af den officielle udenrigspolitik kritisk. Hovedtemaet her er »tryk og tilpasning«, som er titlen på Bent Jensens bog fra 1987. Efter denne tolkning var Danmark udsat for et betydeligt militært, politisk og ideologisk tryk fra østlig side, som blev mødt med en varierende grad af dansk tilpasningspolitik, mest udtalt i 1980'ernes fodnoteperiode. De empiriske konklusioner er dog ofte mere 'mudrede', f.eks. i Bent Jensens *Bjørnen og haren*. Hovedtesen i denne bog er dansk tilpasning og overdreven imødekommenhed over for den østlige stormagtsnabo, men samtidig tegnes der et ret moderat billede af sovjetisk politik over for Danmark. Resultatet bliver derved en dobbelt kritik af den officielle danske politik, for det første for den politiske tilpasning i sig selv, for det andet for, at den ikke var nødvendig, idet Danmark havde en større handlefrihed over for Sovjetunionen, end forsigtige og skræmte politikere som f.eks. Bent Jensens prygelknabe udenrigsminister Gustav Rasmussen kunne forestille sig. I *Tryk og tilpasning* (1987) er hovedfokus på Socialdemokratiets politik i fodnoteperioden. Bent Jensen peger her på en »konstaterbar tilnærmelse« af partiets synspunkter til de sovjetiske, men finder det dog »alt for forenklet« at hævde, at denne »blot har været en funktion af sovjetisk pres i form af trusler og tilbud. Det er heller ikke muligt at påvise nogen direkte kausalsammenhæng mellem sovjetisk styrketilvækst på den ene side og socialdemokratisk imødekommenhed på den anden side.« Men så alligevel: »Men at se ganske bort fra denne faktor ville være lige så eller endnu mere forkert« (s. 197). Også tilpasningstesen har problemer i mødet med den empiriske virkelighed.³⁸

36 Bent Jensen, *Stalinismens fascination og danske intellektuelle*, København 1984; Bent Blüdnikow, »Voldsfascinationen på venstrefløjens«, i Haarder 1999, s. 77ff. Den højre-revisionistiske dagsorden sammenfattes på følgende måde af Peter la Cour (i forord til Blüdnikow 2003): »kommunismens forbrydelser og tilbøjeligheden i nogle medier til at stille dem i skyggen af nazismens forbrydelser, venstrefløjens antidemokratiske tendenser..., den revolutionære venstrefløjens flirt med vold og antisemitisme, ... den politiske slagside i DR og andre medier, Sovjets trofaste danske støtter i DKP og for KGB, Danmarks fodnote-politik – ikke mindst diskussionen om S og R's rolle«.

37 Niels Jæger, *Det historiske svigt*, København 1999.

38 Nikolaj Petersen, anmeldelse af Bent Jensen, *Tryk og tilpasning*, *Historie*, 1989, s.

Højre-revisionismen og dansk koldkrigshistorie

Dansk koldkrigshistorie er karakteriseret ved, at den stort set har fulgt de strømninger, der har præget den internationale, dvs. i hovedsagen amerikanske koldkrigsforskning, oftest dog med nogen forsinkelse.³⁹ Den har således mest holdt sig inden for dennes tre 'paradigmer' eller 'skoler', nemlig traditionalismen, (venstre)-revisionismen og post-revisionismen. Traditionalismen, der dominerede den første koldkrigshistorie, lå i sine tolkninger og prioriteringer meget tæt på den vestlige selvforståelse i den tidlige Kolde Krig. Det gjaldt Den Kolde Krigs opståen som et svar på sovjetisk ekspansionisme og dens fortsættelse på grund af en fortsat militær og ideologisk trussel fra Sovjetunionen, som Vesten måtte forsvare sig imod. Sovjetunionen blev altså set som den aktive, USA og Vesten som den reaktive part. Internt i Vesten blev vægten lagt på konsensus og samarbejde mellem de afgørende politiske kræfter, i USA det såkaldte *bipartisanship*. I en dansk kontekst betones på samme vis betydningen af det brede samarbejde mellem de såkaldte Atlantpagt-partier, dvs. de partier, der i 1949 havde stået bag Atlantpagt-beslutningen, og som fortsatte samarbejdet under ledelse af »store« socialdemokratiske ledere som Hans Hedtoft, H.C. Hansen og J.O. Krag. Danmarks nye alliancepolitik blev af traditionalisterne set som et klart brud med en neutralistisk sikkerhedspolitik tradition, en tolkning som de danske forbehold vedrørende stationering af allierede tropper eller tilførsel af kernevåben ikke rokkede alvorligt ved. I dansk historieskrivning er denne retning repræsenteret af Sven Henningsen,⁴⁰ Erik Reske-Nielsen,⁴¹ Erling Bjøl,⁴² Niels Jørgen Haagerup⁴³ og Mary Dau⁴⁴ samt i Robert Pedersens bog om Socialdemokratiets sikkerhedspolitik⁴⁵. Højre-revisionisternes opfattelse i dag ligger

330-332.

39 Se forskningsoversigter i Nikolaj Petersen, »The Cold War and Denmark«, *Scandinavian Journal of History*, bd. 19, 1985, s. 191-210; Carsten Due-Nielsen, »Samtidshistorie og politik«, *Historisk Tidsskrift*, 1995, s. 467-477; Thorsten Borring Olesen, »Danmark og den kolde krig«, *Historie*, 1995, s. 233-260; Poul Villaume, »Post-Cold War Historiography in Denmark«, i Thorsten B. Olesen (red.), *The Cold War – and the Nordic Countries. Historiography at a Crossroads*, Odense 2003, s.18-44.

40 Sven Henningsen: »The Foreign Policy of Denmark«, i J. Black & K. Thompson (red.): *Foreign Policies in a World of Change*, New York 1963.

41 Erik Reske-Nielsen og Erik Kragh: *Atlantpagten og Danmark*, Kbh. 1957, 1962, 1972.

42 Erling Bjøl m.fl.: *Danmark og NATO*, Kbh. 1968.

43 Niels Jørgen Haagerup, *De Forenede Nationer og Danmarks sikkerhed. Træk af den danske forsvarsdebat siden 1945*, Århus 1956.

44 Mary Dau, *Danmark og Sovjetunionen 1944-49*, Århus 1969.

45 Robert Pedersen, *Fra neutralitet til engagement. Socialdemokratiet og forsvaret gennem 110 år*, København 1982.

ikke langt fra den traditionalistiske tolkning, men tjener især som afsæt for en kritik af, at Socialdemokratiets politik siden hen »svigtede« sit historiske grundlag.⁴⁶ Dette er baggrunden for Carsten Due-Nielsens karakteristik af denne retning som »kritisk ny-traditionalisme«.⁴⁷

I 1960'erne slog en modstrømning igennem i amerikansk koldkrigs-historie med baggrund i Vietnam-krigen, borgerretsbevægelsen og studenteroprøret. Det var den såkaldte revisionisme, som rettelig burde benævnes venstre-revisionisme, fordi inspirationen fra venstrefløjssyns-punkter var tydelig. På mange måder vendte venstre-revisionisterne det traditionalistiske verdensbillede på hovedet. Ansvar for Den Kolde Krig blev nu lagt hos USA, mens Sovjetunionen ofte præsenteredes som et næsten harmløst offer for den amerikanske kapitalismes eks-pansion. Økonomiske interesser blev tillagt en væsentlig betydning, hvor traditionalismen havde fokuseret på de store statsmænds rolle; den tredje verdens indplacering i Den Kolde Krig blev tildelt større opmærksomhed på bekostning af Europa, etc. Dertil kom, at revisioni-sternes forklaringer ofte havde et stærkt konspiratorisk præg.⁴⁸

Venstre-revisionismen fik ikke umiddelbar indvirkning på dansk koldkrigsforskning, men satte senere sit tydelige præg på et af dennes hovedværker, Poul Villaumes disputats fra 1995 *Allieret med forbehold*.⁴⁹ Villaumes analyse hvilede på en moderat version af det venstre-revisi-onistiske helhedsbillede af Den Kolde Krig, inklusive USA's rolle som dennes dynamiske faktor. Men billedet af den danske sikkerhedspoli-tik i perioden 1945-62 passede ikke rigtigt ind i en 'ortodoks' venstre-revisionistisk ramme. Undervejs i processen havde Villaume nemlig – efter mødet med primærkilderne – været nødt til at opgive sin ud-gangshypotese om Danmark som en afhængig stat i forhold til USA. Tværtimod fremhævede Villaume nu de mange forbehold i dansk al-liancepolitik og dennes selvstændighed i forhold til USA og NATO-al-liancen. Herved kom han også til at betone kontinuiteten i forhold til den udenrigspolitiske tradition, hvor det ud fra en revisionistisk syns-vinkel havde været naturligere at betone forskellen mellem neutralitet

46 Se f.eks. Jørgen Granum Jensen, »Oppositionen opførte sig som om den var på fjendens parti«, i Haarder 1999, s. 8.

47 Carsten Due-Nielsen 1995.

48 Se f.eks. Joyce & Gabriel Kolko, *The Limits of Power. The World and United States For- eign Policy 1945-54*, New York 1972.

49 Poul Villaume, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961*, København 1995; Nikolaj Petersen, »Et vigtigt skridt for dansk samtidshistorie - med forbehold«. Opposition mod Poul Villaumes disputats, *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerheds- politik*», *Historisk Tidsskrift*, 1995, s. 399-425.

og allianceafhængighed. Stærkere end traditionalisterne fremhævede han Socialdemokratiets førende rolle i udformningen af dansk alliancepolitik, men uden at tillægge forskelle mellem Atlantpagt-partierne større betydning. Der var således et betydeligt indslag af alternative elementer i Villaumes tolkning, en blanding, som Carsten Due-Nielsen betegner som 'ny-revisionisme'.⁵⁰

Allerede fra omkring 1970, hvor akterne vedrørende Den Kolde Krig begyndte at blive åbnet i større omfang i USA og Storbritannien, var et nyt perspektiv, post-revisionismen, begyndt at slå igennem. Post-revisionismens kendetegn var dens kildenærhed, mens dens teoretiske udgangspunkt kunne være såvel traditionalisme som revisionisme – med det forbehold, at visse af de to skolers tolkninger ikke lod sig opretholde efter mødet med kilderne. Post-revisionismens førende repræsentanter, som John Lewis Gaddis⁵¹ og på nordisk grund Geir Lundestad,⁵² lå tættere på traditionalismen end revisionismen (jf. karakteristikken af post-revisionisme som 'traditionalisme med dokumenter'), men adskilte sig fra den ved at fastholde venstre-revisionismens fokus på USA som den dynamiske faktor i Den Kolde Krig. Post-revisionismen adskilte sig i øvrigt fra begge skoler ved sine mere nuancerede tolkninger og ved et mere strukturelt syn på dynamikkerne i Den Kolde Krig. Begreber fra den realistiske skole som magtbalance og sikkerhedsdilemma indgik ofte i forståelsen af disse, hvorimod økonomistiske eller personcentrede forklaringer tabte terræn.

Den dokumentbaserede koldkrigsforskning begyndte i Danmark i 1977 med Udgiverselskabet for Danmarks Nyere Historie, DNH's, projekt »Dansk udenrigspolitik 1945-49«. ⁵³ Det 'post-revisionistiske' perspektiv satte sit præg på tre artikler af Nikolaj Petersen, de to om Atlantpagtsens tilblivelse og en tredje om det danske valg mellem Norden og Atlanten, der kraftigere end den hidtidige litteratur pegede på den nordiske præference og dermed gjorde Atlantpagt-alternativet til en tilbagefaldsposition.⁵⁴ Hermed betonedes kontinuiteten i forhold til den neutralistiske udenrigspolitiske tradition.

⁵⁰ Carsten Due-Nielsen 1995.

⁵¹ John Lewis Gaddis, *The United States and the Origin of the Cold War*, New York 1972; *The Cold War*, London 2005.

⁵² Geir Lundestad, *America, Scandinavia and the Cold War*, Oslo 1980; *The United States and Western Europe since 1945*, London 2002.

⁵³ Projektet fik ved kgl. Resolution adgang til de statslige arkiver for perioden fra 4. maj 1945 til 24. august 1949.

⁵⁴ Nikolaj Petersen, »Who Pulled Whom? Britain, the United States and the Making of the North Atlantic Treaty«, *Millennium. Journal of International Studies*, bd. 11, 1982, s. 93-114; »Britain, Scandinavia, and the North Atlantic Treaty, 1948-1949«, *Review of International Studies*, bd. 8, 1982, s. 251-268; »Optionsproblematikken i dansk sikkerhedspolitik 1948-49«, i Niels Amstrup & Ib Faurby (red.), *Studier i dansk udenrigspolitik tilegnet Erling Bjøl*, Århus 1978, s. 199-236.

Denne kontinuitet fremhævedes dog efterfølgende med større kraft af yngre forskere som Poul Villaume og Thorsten Borring Olesen. Mens Villaume har fokuseret på Socialdemokratiets ideologi som den vigtigste kontinuitetsfaktor, ser Borring Olesen den nordiske orientering som afgørende. Disse lidt divergerende holdninger til spørgsmålet om kontinuitet vs. brud i dansk koldkrigs politik præger til en vis grad periodens behandling i værket *Dansk Udenrigspolitisk Historie* (DUH), hvis femte og sjette bind (dækkende perioderne 1945-72 og tiden efter 1973) er skrevet af henholdsvis Borring Olesen/Villaume og Nikolaj Petersen. Derimod fastholder højre-revisionismen Atlantpagt-medlemskabet som et klart brud med den historiske tradition, men med den pointe, at den ikke var varig og stabil for Socialdemokratiets vedkommende.

Mens forskelle i synspunkter tidligere kom klarest frem i tolkningen af Danmarks tiltræden til Atlantpagten og alliancepolitikken i det første tiår, er det nu 1980'ernes sikkerhedspolitik, der er stridens primære æble. I forskningen om den omstridte fodnoteperiode kan der udskilles elementer af såvel traditionalisme, venstre-revisionisme og post-revisionisme.

Men dertil kommer nu et nyt element i form af højre-revisionismen. Dennes pendant i international koldkrigsforskning er den såkaldte triumfalisme, der tolker Den Kolde Krigs ophør som et resultat af den vestlige inddæmningspolitik over for Sovjetunionen under hele Den Kolde Krig, men især af det pres, som Reagan-administrationen lagde på Sovjetunionen i 1980'erne.

I behandlingen af dansk sikkerhedspolitik under den anden kolde krig fra slutningen af 1970'erne og frem, er et centralt spørgsmål fortsat kontinuitet vs. brud, specielt hvad angår Socialdemokratiets politik.⁵⁵ Yderpositionerne tegnes her på den ene side af Villaumes og Hein Rasmussens 'ny- (venstre-)revisionistiske' tolkning i sidste bind af Gyldendal/Politikens Danmarkshistorie, hvorefter 'fodnotepolitikken' stort set var en forlængelse af partiets tidligere politik, blot tilpasset en ny, alvorligere international situation, og på den anden side af højre-revisionismens – eller den kritiske ny-traditionalismes – tolkning, at der under Anker Jørgensens og Lasse Budtz' ledelse skete et afgørende brud med Hedtofts, H.C. Hansens og Krags pro-atlantiske linje

55 Den efterfølgende sammenligning er baseret på analyserne af fodnoteperioden i Søren Hein Rasmussen & Poul Villaume, *Et land i forvandling. Danmarks historie 1970-2005*, København 2007; Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, København 2005; Mariager 2006; Nikolaj Petersen 2006; Bent Jensen 1987.

til fordel for en umoralsk neutralistisk politik. Imellem disse tolknin-
ger ligger DIIS' *Danmark under den kolde krig*, der ligger nærmest kon-
tinitetsforklaringen, og opfattelsen i DUH, bind 6, at der var tale om
en polariseringsproces, hvor både Socialdemokratiet og de borgerlige
flyttede sig, Socialdemokratiet dog mest. Også Mariager anfører pola-
riseringstesens og besvarer spørgsmålet om kontinuitet/brud i Socialde-
mokratiet med et både-og. Specielt gør han opmærksom på, at Venstres
sikkerhedspolitiske linje var begyndt at blive strammet før regerings-
dannelsen i 1982 og således ikke blot var en reaktion på det alternative
flertals politik.

Også i forklaringen på sammenbruddet af den brede enighed om
sikkerhedspolitikken er der forskelle i litteraturen. Som antydnet er Vil-
laumes og Hein Rasmussens tolkning den, at det var den internatio-
nale kontekst der skiftede med afspændingens bortfald og en markant
mere offensiv amerikansk politik over for Sovjetunionen, en opfattelse,
der også kan indtolkes i DIIS' fremstilling. På det andet yderpunkt
ligger Bent Jensens tolkning, hvorefter der nok var en international
begrundelse for den nye politik, nemlig et forstærket østligt pres på
Danmark – et pres, som Socialdemokratiet mødte med en tilpasning af
sine positioner, og som derudover resulterede i et udbredt 'medløberi'
på venstrefløjnen og i væsentlige del af kulturlivet. Derudover lægger
den højre-revisionistiske tolkning stor vægt på det indenrigspolitiske
moment i det alternative flertals politik. Imellem disse positioner står
DIIS' og Nikolaj Petersens tolkninger. DIIS tenderer i retning af at læg-
ge større vægt på de eksterne end de interne forklaringer. Redegørel-
sen gør således meget ud af at skrive det alternative flertals politik ind
i den fortsættelse af 1970'ernes afspændings- og balancepolitik, som
andre europæiske lande (f.eks. Forbundsrepublikken) også fulgte, dvs.
at partiets politik var i den europæiske mainstream.

Nikolaj Petersen understreger ligeledes, at det danske socialdemo-
krati ikke stod alene, idet søsterpartierne lå på samme linje, blot med
den vigtige forskel, at de ikke som det danske parti havde parlamenta-
risk magt. Han lægger samtidig nogen vægt på det indenrigspolitiske
aspekt, dvs. ser fodnotepolitikken som led i en magtkamp mellem So-
cialdemokratiet og regeringen.

Også i den overordnede vurdering af fodnotepolitikken er der
divergenser, især mellem Villaumes opfattelse, at der var tale om en
forståelig, om end ikke særlig vellykket respons på en tilspidset inter-
national situation, og højre-revisionismens moralske fordømmelse af
den som »svigt«, »tilpasning« til fjenden og »medløberi«. Imellem disse

yderpunkter står tolkninger, der mere hviler på mål-middel og hensigtsmæssighedskriterier. DIIS er skeptisk over for fodnotepolitikken som sådan, men tillægger den ikke afgørende international betydning, mens Nikolaj Petersen har et mindre positivt syn på det sidste punkt, samtidig med at han understreger begge parters ansvar for miseren.

Del II. Politik og institutionsdannelse

Politiseringen af dansk koldkrigsforskning har givet sig to udtryk. For det første i en politisk initieret og motiveret opbygning, nedlæggelse og fusionering af institutioner på det udenrigspolitiske område, og for det andet i formulering af 'forskningsprojekter' i en politisk, ikke-faglig proces og deres iværksættelse ved politisk initiativ. Indledningsvis er det vigtigt at understrege, at disse processer ikke er sat i gang af den nuværende magtkonstellation i Folketinget, men går tilbage til begyndelsen af 1980'erne og til initiativer fra venstre side af den politiske skala.

Koldkrigsforskningens politisering skete i to faser, først en omfattende, politisk motiveret institutionalisering af forskning, udredning og information om sikkerhedspolitiske emner fra omkring 1980, og dernæst en fase fra 1995, hvor egentlige forsknings(lignende) opgaver begyndte at blive bestilt fra politisk side.

Den første forskningsinstitution, der oprettedes uden for universiteterne, var Dansk Udenrigspolitisk Institut i 1967. Det skete ved et initiativ fra universiteterne og i et samarbejde med Udenrigsministeriet, fra hvis budget instituttet finansieredes. DUPI blev derved først og fremmest et mødested mellem forskere inden for dansk udenrigspolitik og Udenrigsministeriets embedsmænd.⁵⁶ DUPI udgav enkelte studier, bl.a. den første kildebaserede studie af Sovjetunionens politik over for Danmark efter 2. Verdenskrig.⁵⁷ Den vigtigste udgivelse var dog *Dansk Udenrigspolitisk Årbog*, der udkom i årene 1979-95, og hvor de første forsøg på at analysere sider af dansk koldkrigspolitik ofte blev publiceret.

Mens DUPI var et spagt, underfinansieret forsøg på at skabe en dansk pendant til de udenrigspolitiske institutter i nabolandene, var den næstfølgende institutionsdannelse hjemmegroet og decideret politisk motiveret. Det var Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske

⁵⁶ Initiativtagerne var professor Erling Bjøl, Aarhus Universitet, rektor Erik Reske-Nielsen, Danmarks Journalisthøjskole og professor Sven Henningsen, Københavns Universitet. Den årlige bevilling var i starten 300.000 kr., stigende til beskedne 600.000 kr. i 1980'erne. Se Carsten Due-Nielsen, »Institut eller hjælpekasse? Dansk Udenrigspolitisk Institut 1967-1992«, *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1993*, København 1994, s. 153-70.

⁵⁷ Mary Dau 1969.

Udvalg (SNU), der blev nedsat i henhold til en regeringsbeslutning af 14. oktober 1980. Udvalget skulle følge den internationale udvikling med henblik på at vurdere Danmarks sikkerhedspolitiske situation, være opmærksom på mulighederne for, at Danmark kunne fremsætte forslag i forbindelse med internationale afspændings- og nedrustningsbestræbelser, styrke forskning og information om sikkerheds- og nedrustningspolitiske spørgsmål samt »tage sager op og iværksætte analyser efter anmodning fra regeringen samt på initiativ af udvalget eller dets formandskab«. Disse analyser skulle gennemføres på formandskabets ansvar.⁵⁸ Dette formandskab kom til at bestå af tre embedsmænd fra henholdsvis Udenrigsministeriet, Statsministeriet og Forsvarsministeriet plus tre forskere. Og med en af embedsmændene som formand.

Oprettelsen af SNU skete på baggrund af et radikalt forslag til folketingsbeslutning, der blev fremsat i februar 1980 – mindre end to måneder efter NATO's dobbeltbeslutning. Forslaget opfordrede – med tydelig inspiration fra Seidenfaden-udvalget fra 1968-70 – regeringen til at nedsætte et sagkyndigt uafhængigt udvalg til at vurdere problemer omkring dansk sikkerhedspolitik. I denne form fandt forslaget ikke støtte; Socialdemokratiet var sympatisk indstillet, men fandt, at der snarere var behov for et permanent udvalg til løbende drøftelse af sikkerhedspolitikken i bred forstand, inklusive nedrustningspolitikken, end for et nyt 'Seidenfaden-udvalg'. Også Venstre og Konservative var skeptiske, men mest over for, hvad de så som en traditionel radikal forhalingsmånøvre, konkret i relation til fornyelsen af forsvarsforliget af 1977. Den borgerlige skepsis bundede også i en frygt for, at SNU kunne blive en kile i det 'brede' samarbejde om sikkerhedspolitikken, som i forvejen var truet af den internationale udvikling. De kritiserede derfor også i stærke vendinger det første emne for en udredning, som formandskabet valgte, nemlig Norden som kernevåbenfri zone. Zonen var på det tidspunkt venstrefløjens og fredsbevægelsens yndlingsprojekt, som også Socialdemokratiet i stigende grad følte sig tiltrukket af, og den borgerlige side så i det lys udvalgets beskæftigelse med emnet som en uønsket og farlig politisk legitimering af ideen.

Denne skepsis blev dog gjort til skamme, da redegørelsen blev offentliggjort, idet den nok behandlede zonetanken med sympati, men samtidig pegede på så mange praktiske forhindringer, at projektet måtte forekomme temmelig utopisk.⁵⁹ Alt i alt fik zonemodstanderne

⁵⁸ SNU's årsberetning 1981, s. 4-5.

⁵⁹ SNU, *Dansk sikkerhedspolitik og forslagene om Norden som kernevåbenfri zone*, København 1982.

nok flere våben i hænde end tilhængerne. De følgende udredninger fra SNU om den strategiske udvikling i det nordatlantiske område⁶⁰ og nedrustningssituationen efter Reykjavik-topmødet 1986⁶¹ var mindre kontroversielle og bevirkede – sammen med ikke blot fodnoteperiodens, men selve Den Kolde Krigs ophør – at den borgerlige skepsis over for SNU forsvandt.⁶² I 1989 enedes regeringen og Socialdemokratiet således om at henvise diverse, endnu kontroversielle spørgsmål imellem dem til SNU. Det var første og eneste gang, regeringen benyttede sig af muligheden for at rekvirere redegørelser fra SNU.

Til gengæld fik de borgerlige partier et nyt 'hadeobjekt' i form af Center for Freds- og Konfliktforskning, CFK, der blev oprettet i 1984 på et initiativ af venstrefløjspartierne og en gruppe fredsforskere med Anders Boserup i spidsen. Udspillet kom i form af et forslag til folketingsbeslutning, fremsat 26. oktober 1982 – midt under den første sikkerhedspolitiske holmgang i Folketinget mellem Schlüter-regeringen og det, der skulle blive til det alternative flertal. Regeringen så det foreslåede center som en institutionalisering af en besværlig 'modekspertise' til dens egen udenrigs- og forsvarspolitik, men valgte af taktiske grunde at argumentere på, at der hverken var behov for eller penge til en ny institution ved siden af universiteterne og SNU. Heller ikke Socialdemokratiet var villig at gå så langt, som venstrefløjspartierne ville, og fik under det videre arbejde indført en treårig forsøgsperiode, hvor vægten skulle ligge på fremme af freds- og konfliktforskningen generelt snarere end på institutionsopbygning. Folketingets beslutning herom blev truffet 26. maj 1983 – samme dag, som det endelige brud mellem regeringen og det alternative flertal om NATO-politikken – og skete med det alternative flertals 84 stemmer mod 72 (regeringspartierne og Fremskridtspartiet). Centeret, der så at sige var født ind i konflikten om fodnotepolitikken, forblev en torn i øjnene hos de borgerlige politikere, der med tvivlsom ret så centeret som arnested for mange af det alternative flertals initiativer.⁶³ Og selv om Centerets forskning efter en turbulent overgangsperiode efterhånden fik sin tyngde i teoretiske problemstillinger og skaffede sig en god international position som hjemsted for den såkaldte Københavner-skole i international politik, forblev mistroen intakt.

60 SNU, *Flådestrategier og nordisk sikkerhedspolitik*, bd. 1-2, København 1986.

61 SNU, *Efter Reykjavik. Fra våbenkontrol til nedrustning?* København 1987.

62 Ellemann-Jensen 1996, s. 304.

63 Ellemann-Jensen 1996, s. 303.

Ønsket om at stække CFK og bygge videre på SNU var et af motiverne bag udenrigsminister Ellemann-Jensens forsøg i 1990 på at samle de udenrigspolitiske institutter under én hat. Bortset herfra var der gode grunde til at samle de spredte kræfter, ikke mindst fordi de skel, der havde skabt institutionsspredningen, ikke længere eksisterede. Men bortset fra det lille Dansk Udenrigspolitisk Institut var der ringe sympati for tanken hos de øvrige institutter og deres politiske baglande. Der kom derfor ikke noget ud af initiativet,⁶⁴ som imidlertid blev genoptaget af den radikale udenrigsminister Niels Helveg Petersen i 1994. Også denne gang var CFK's bagland imod at lade sig fusionere, og resultatet blev også denne gang temmelig magert, nemlig en mini-fusion af Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg med det fortsat meget lille Dansk Udenrigspolitisk Institut. Fusionen tog navnet Dansk Udenrigspolitisk Institut, DUPI, og videreførte de to moderorganisations programmer, med en gradvis større vægt på forskning ved siden af de redegørelser, der stadig var kerneaktiviteten. Dette skyldtes blandt andet, at DUPI i forbindelse med forsvarsforliget af 1999 på radikal foranledning fik tilført 5 mio. kr. årligt til forsvarsrelaterede studier.

Dannelsen af den borgerlige regering under Anders Fogh Rasmussen i december 2001 fik vidtrækkende konsekvenser på institutionsområdet. Regeringen lagde ud i statsministerens nytårstale med et storstilet opgør med »smagsdommernes« »ekspertvælde« og de mange offentlige råd, nævn m.v., hvori det udfoldede sig. På det udenrigspolitiske område var seneste knopskydning Center for Holocaust- og Folkebrudsstudier, som blev oprettet i 1999 som led i et finanslovsforlig med CD og med Peter Duetoft som initiativtager. Det var første, men ikke sidste gang, at der oprettedes forskningsinstitutioner via finansloven.⁶⁵

Denne gang kom det politiske udspil som et reelt diktat om samling af alle institutioner på det udenrigspolitiske område, som de involverede institutioner og deres baglande ikke havde reelle muligheder for at unddrage sig. Regeringens motiver var formentlig blandede. Der kunne argumenteres for synergi-effekter af en samling, om end dette argument snarere skjulte et ønske om at begrænse ressourcetildelingen til området. Argumenterne for at opretholde status quo var svækkede efter Den Kolde Krig, idet det ikke længere kunne argumenteres tro-

64 De relevante institutters budgetter på finansloven for 1991 var følgende: DUPI 598.000 kr., SNU 6.8 mio. kr., CFK 4.3 mio. kr., Center for Udviklingsforskning (CUF) 12.6 mio. kr. og Det Danske Center for Menneskerettigheder 4 mio. kr. Se *Rapport fra regeringens udvalg for udenrigspolitiske forskningscentre m.v.*, København juni 1991.

65 Centeret blev kritiseret fra højre, blandt andet af Bent Jensen (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 16. august 1998) og Henrik Gade Jensen (*Information* 19. januar 1999).

værdigt for, at DUPI og CFK skulle leve hver deres liv, rent bortset fra at den borgerlige mistillid til freds- og konfliktforskerne var usvækket. Men fusionen blev større end det, idet den kom til at omfatte også Holocaust-centeret, som de borgerlige aldrig havde brudt sig om, Center for Udviklingsforskning, CUF, og Det Danske Center for Menneskerettigheder. CUF var oprettet i 1969 som sektorforskningsinstitut for dansk bistandspolitik og havde hidtil formået at holde sig uden for samlingsbestrebelsene med hjælp fra det stærke bistandsmiljø, der argumenterede, at centeret beskæftigede sig med helt andre problemer end de øvrige institutioner. Men med regeringens ønske om at integrere bistandspolitikken mere i den generelle udenrigspolitik, svækkedes dette argument. CUF var desuden uden sammenligning den bedst aflagte af institutionerne, og alene af den grund var det vigtigt at få centeret med i en fusion.

Endelig var der problemstillingen omkring Dansk Center for Menneskerettigheder, oprettet i 1987, der havde gjort sig upopulært hos regeringens støtteparti, Dansk Folkeparti. Partiet krævede centeret fuldstændig nedlagt, men det stødte på modstand blandt andet fra udenrigsminister Per Stig Møller og tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen. Resultatet blev en besynderlig konstruktion. For det første samledes DUPI, CFK, CUF og Holocaust-centeret i en ny institution, Dansk Institut for Internationale Studier, DIIS, der overtog de fire institutioners arbejdsopgaver.⁶⁶ Problemet omkring menneskerettighederne blev løst ved at skabe en overbygning, DCISM, Dansk Center for Internationale Studier og Menneskerettigheder, oven over DIIS og det nu omdøbte Institut for Menneskerettigheder, og gøre Uffe Ellemann-Jensen til formand for denne. I praksis blev DIIS og Institut for Menneskerettigheder dog højst autonome i forhold til overbygningen.

Samlingen af de udenrigspolitiske institutter i 2002-03 standsede ikke tendensen til politisk inspireret knopdannelse på området. I forsvarsforliget af 2004 blev der på radikal foranledning sat penge af til et uafhængigt Dansk Institut for Militære Studier (DIMS) ved Forsvarsakademiet, på finansloven for 2006 fik Dansk Folkepartis optaget en bevilling til et nyt, treårigt Center for Koldkrigsforskning og det følgende år en ny bevilling til et ligeledes treårigt center for islamstudier.

⁶⁶ Som en indrømmelse til Kristeligt Folkeparti bevaredes Holocaust-centeret som en særlig sektion inden for DIIS.

Del III. Politik og koldkrigshistorie

Betragter vi den – i omfang begrænsede – historisk orienterede forskning om dansk sikkerhedspolitik under Den kolde Krig, foregik den indtil midten af 1990'erne i altovervejende grad på universiteterne, mens forsknings- og udredningsarbejdet i 'sektorforskningsinstitutionerne' typisk havde en aktuel eller fremtidsorienteret karakter. Når man i denne periode fra regeringens side følte behov for forskning eller udredning af konkrete emner, valgte man at give opgaven til ad hoc-grupper med kraftig bureaukratisk dominans. Det gjaldt den redegørelse for dansk sikkerhedspolitik i perioden 1945-66, som Udenrigsministeriet udgav i 1966 i anledning af, at NATO-medlemskabet kunne opsiges fra 1969.⁶⁷ Det gjaldt endvidere Seidenfaden-udvalgets redegørelse fra 1970, der skulle skabe konsensusgrundlaget for det fortsatte NATO-medlemskab efter 1969,⁶⁸ og det gjaldt Dyvig-udvalgets redegørelse fra 1984, der skulle skabe grundlaget for en ny konsensus under fodnoteperioden.⁶⁹ Situationen ved midten af 1990'erne var således, at selv om både SNU og CFK var blevet oprettet på politisk initiativ og havde været genstand for betydelig indenrigspolitisk polemik, var der ikke tale om noget forsøg på egentlig styring af deres forsknings- og udredningsvirksomhed bortset fra et enkelt tilfælde i 1989, hvor SNU blev inddraget i oprydningen efter fodnotepolitikken.⁷⁰ Men fra 1995 begyndte regeringen og partierne ud fra forskellige motiver at interessere sig for at få undersøgt forskellige kontroversielle aspekter af dansk politik under Den Kolde Krig.

DUPI-redegørelsen Grønland under Den Kolde Krig

I foråret 1994 kom regeringen Nyrop Rasmussen i forlegenhed ved fundet af H.C. Hansen-brevet i Udenrigsministeriets gemmer. Efter intense kontakter mellem udenrigsminister Niels Helveg Petersen og statsminister Poul Nyrop Rasmussen og den amerikanske regering besluttede statsministeren, udenrigsministeren og forsvarsminister Hans Hækkerup den 22. august 1994 at lade udarbejde en regeringsredegørelse om sagen, der dog forinden skulle afstemmes med US før offent-

⁶⁷ Udenrigsministeriet, *Danmarks sikkerhedspolitik 1945-66*, bd. 1-2, København 1966.

⁶⁸ *Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik*. En redegørelse fra det sagkyndige udvalg under regeringsudvalget vedrørende Danmarks sikkerhedspolitik (Seidenfaden-rapporten), København 1970.

⁶⁹ *Danmarks sikkerhedspolitiske situation i 1980'erne* (Dyvig-rapporten), Kbh. 1984.

⁷⁰ Det drejede sig om analyser af forskellige mindre, udestående problemer mellem regeringen og Socialdemokratiet.

liggørelsen. I februar 1995 anmodede regeringen om amerikanernes stiltiende samtykke til, at det nu foreliggende udkast blev tilstillet Folketinget, hvilket forelå medio april 1995. Dernæst blev redegørelsen efter mere end to måneders tøven tilstillet Udenrigspolitisk Nævn og Folketinget den 29. juni 1995, dvs. i begyndelsen af ferieperioden.⁷¹

Den korte regeringsredegørelse havde haft en lang tilblivelseshistorie, men var trods dette ganske ufyldstgørende og på visse punkter direkte misvisende. Det blev ikke bedre af, at den amerikanske regering efterfølgende kom med en supplerende hemmeligstemplet erklæring om kernevåben i Grønland. Det førte til krav i medierne og på Christiansborg om en dyberegående, uafhængig undersøgelse.⁷² I denne situation valgte regeringen at sende sagen til hjørnespark hos det nylancerede Dansk Udenrigspolitisk Institut (DUPI),⁷³ der blev bedt om at udarbejde en redegørelse for USA's overflyvninger af Grønland med atomvåben og Thule-basens rolle i den forbindelse i perioden 1945-68. Redegørelsen, der skulle tage hensyn til den til hver tid foreliggende sikkerhedspolitiske situation, for Thule-basens rolle og for de faktiske hændelsesforløb i perioden, herunder den danske beslutningsproces, ville få adgang til de samme dokumenter, som havde ligget til grund for regeringens redegørelse plus eventuelt yderligere specifikt materiale.

Selv om ingen havde tænkt sig det nye DUPI som et historisk tilbagekuende institut, kunne dets bestyrelse ikke gøre andet end at acceptere opgaven. Men det skete under den forudsætning, som stiltiende accepteredes af regeringen, at DUPI's forskere ville få adgang til alle relevante danske dokumenter, og at andre forskere efterfølgende skulle have adgang til det samme materiale.⁷⁴ Undersøgelsen blev herved en vigtig isbryder for al videre dansk koldkrigsforskning. Desuden valgte instituttet at forholde sig stærkt udvidende til det givne kommissorium, således at redegørelsen i realiteten blev en totalanalyse af Grønlands sikkerhedspolitiske rolle i perioden 1945-68. Det blev til redegørelsen *Grønland under den kolde krig*, der kunne afleveres lige efter nytår 1997,

71 *Regeringens redegørelse til Folketinget om visse aspekter af Thule-sagen*, 29. juni 1995; Udenrigspolitisk Nævn, *Redegørelse om undersøgelsen af regeringens håndtering af Thule-sagen*, 12. marts 1997.

72 Se f.eks. Nikolaj Petersen, »Ti spørgsmål til ministeren«, *Politiken* 6. juli 1995; Poul Villume, »Fra Tirstrup til Thule«, *Politiken* 11. juli 1995.

73 Fusionen mellem SNU og Dansk Udenrigspolitisk Institut under navnet Dansk Udenrigspolitisk Institut, DUPI, var trådt i kraft pr. 1. juli 1995, men den nye bestyrelse var først på plads et par måneder senere.

74 Brev fra bestyrelsesformand Ole Due, DUPI, til udenrigsminister Niels Helveg Petersen 17. oktober 1995.

og som DUPI høstede en hel del anerkendelse for.⁷⁵

I kølvandet af redegørelsen rejste Venstres formand, tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen, den 24. januar 1997 krav i Udenrigspolitisk Nævn om en supplerende undersøgelse, der skulle rette søgelyset mod Warszawa-pagtens planer om brug af kernevåben mod Danmark samt mod kontakterne mellem danske politikere og østlandenes regeringer. Forslaget, hvis to delkomponenter kom til at gå igen i senere forslag fra borgerlig side, blev imidlertid afvist som »overflødig« af udenrigsminister Niels Helveg Petersen, der heller ikke ville love interesserede forskere positiv særbehandling med hensyn til adgang til arkiverne. Samtidig afviste statsminister Poul Nyrup Rasmussen partifællers, blandt andet Svend Aukens, ønske om at føre analysen af dansk kernevåbenpolitik frem til 'atomvalget' i 1988.

Mønstret i den efterfølgende politisering af dansk koldkrigs politik var begyndt at aftegne sig, inklusive parternes ønske om oprejsning for fortidens nederlag.⁷⁶ Mest markant var det, at Venstres næstformand Anders Fogh Rasmussen nu meldte sig med en efterlysning af »det nødvendige opgør med den usle fortid, hvor mange ledende opinionsdannere medvirkede til at så tvivl om Danmarks ståsted i Den Kolde Krig mellem det kommunistiske tyranni i Øst og de frie demokratier i Vest«. Han plæderede derfor for »en afdækning af medløbernes ord og gerninger, så de kan blive stillet til ansvar i en sund demokratisk debat.«⁷⁷

Dansk Udenrigspolitik Historie

Kort tid efter, i sommeren 1997, indledte »interesserede forskere« et projekt, der kom til at falde uden for politiseringsmønstret. Det var det fondsfinansierede projekt *Dansk Udenrigspolitik Historie*, DUH, der udkom med seks bind i årene 2001-2005. Projektet, hvis to sidste bind dækkede efterkrigstiden, skubbede – i henhold til en særlig aftale med regeringen – tidsgrænsen for adgang til relevante statslige akter helt frem til 1993, i visse tilfælde til 1999.⁷⁸ Om end værkets bind 5 og 6 stort set omhandlede de samme spørgsmål og var baseret på det samme materiale som den samtidige redegørelse fra DIIS, kom de ikke til at indgå

⁷⁵ DUPI, *Grønland under Den Kolde Krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68*, bd. 1-2, København 1997.

⁷⁶ »V vil have ny Thule-undersøgelse«, *Berlingske Tidende* 25. februar 1997.

⁷⁷ Anders Fogh Rasmussen, »Opgør med medløberne«, *Berlingske Tidende* 27. februar 1997.

⁷⁸ Carsten Due-Nielsen, Ole Feldbæk & Nikolaj Petersen (red.), *Dansk Udenrigspolitik Historie*, bd. 5-6, København 2004-05.

i den politiske debat, idet ingen politiker, så vidt det kan konstateres, har reageret på dem. Det kan der være flere forklaringer på, men den mest plausible er den gennemgribende politisering af interessen for koldkrigshistorien, der har gjort fremstillinger, der ikke udspringer af denne, politisk uinteressante.

PET-kommissionen 1999-2009

Den egentlige politisering af Den Kolde Krig skete i foråret 1998 med udgangspunkt i den såkaldte Kasper Neergaard-sag. Den drejede sig om, hvorvidt PET under Den Kolde Krig havde foretaget registreringer i strid med et regeringsforbud af 1968 mod registrering 'alene på grund af lovlig politisk virksomhed'. SF's og VS' krav om en undersøgelseskommission blev først afvist af justitsminister Frank Jensen, men i løbet af sommeren 1998 skiftede regeringen mening, og 28. oktober 1998 fremsatte justitsministeren lovforslag om nedsættelse af en undersøgelseskommission af tre jurister. Opgaven skulle være »at undersøge, klarlægge og vurdere, om Politiets Efterretningstjeneste siden 1968 i sin virksomhed i forhold til politiske partier, faglige konflikter og politisk-ideologisk prægede grupperinger og bevægelser i Danmark har efterlevet de regler og retningslinier for tjenestens virksomhed, som har været fastsat af Folketinget eller regeringen.«⁷⁹

Ved fremsættelsen forklarede Frank Jensen, at der var fremkommet oplysninger, der såede tvivl om PET's overholdelse af regeringserklæringen, både hvad angik nyregistreringer og kassation af gamle registreringer, og som måtte undersøges for ikke at skade tilliden til PET. Venstres ordfører Birthe Rønn Hornbech erklærede sig lodret uenig under 1. behandlingen den 12. november 1998, idet hun fandt, at lovforslaget var ensidigt juridisk og uden belæg forudsatte, at PET havde begået fejl og forsømmelser. Efter Venstres opfattelse var det nødvendigt at forstå baggrunden for PET's virksomhed, dvs. de forhold, der herskede under Den Kolde Krig.⁸⁰ Venstres principale synspunkt var blevet konkretiseret af Anders Fogh Rasmussen umiddelbart efter fremsættelsen af regeringens forslag, i form af en opfordring til regeringen om at sige ja til »historikernes tilbud om at lave en historisk undersøgelse af den danske efterretningsvirksomhed siden Anden Verdenskrig«, bl.a. med henblik på at beskrive det »forrhæderi«, som danske venstreorienterede begik under Den Kolde Krig.⁸¹

79 Lovforslag L 65, 1998-99, § 3.

80 *Folketingstidende 1998-99*, Forhandlinger 12. november 1998.

81 *Ritzaus Bureau* 2. november 1998.

Ved 1. behandlings afslutning erkendte justitsministeren, at der ikke umiddelbart var flertal for lovforslaget. Regeringen gik nu i tænkeboks og fremkom efter et halvt års forløb med et forslag om at udvide kommissoriet til også at omfatte en historisk undersøgelse.⁸² Men forgæves. Fogh Rasmussen fastholdt, at en retlig undersøgelse af PET var meningsløs efter 30 år. I stedet gentog han forslaget om at give en gruppe historikere frie hænder til en undersøgelse, ikke blot af PET's virksomhed, men også af baggrunden for, at PET var nødt til at overvåge og registrere en række yderliggående personer og politiske grupperinger.⁸³ Presset af venstrefløjens og regeringspartneren De Radikale kunne statsministeren ikke gå ind på dette, og regeringen valgte i stedet at udvide undersøgelseskommissionens mandat til en kombineret juridisk-historisk undersøgelse. Til de tre juridiske medlemmer føjedes nu to historikere, og opgaven blev udvidet til at »undersøge og redegøre for 1) politiets efterretningsvirksomhed i perioden siden 1945 i forhold til politiske partier, faglige konflikter og politisk-ideologiske bevægelser i Danmark, og 2) karakteren af de aktiviteter i de politiske partier mv., der i den nævnte periode var baggrunden for politiets efterretningsvirksomhed på dette område.«

Ændringsforslaget imødekom nok kravene fra den borgerlige opposition om en historisk undersøgelse af baggrunden for PET's virksomhed, men ikke kravet om at opgive den retlige undersøgelse. Ved forslaget 2. behandling var Birthe Rønn Hornbech fortsat imod den retlige undersøgelse, som ville blive »venstrefløjens undersøgelse«.⁸⁴ Forslaget med ændringer blev derefter vedtaget ved 3. behandling den 28. maj 1999 med 58 stemmer (S, SF, RV, EL og KRF) mod 50 (V, KF, DF, CD og FP). Det var ikke det bedste grundlag for kommissionens arbejde. PET-kommissionen blev en langvarig affære, idet dens redegørelse først blev afleveret i juni 2009, ti år efter vedtagelsen i Folketinget.

DUPI-redegørelsen Danmark under den Kolde Krig (1)

En ny udvikling indvarsledes 9. februar 2000 i et fælles brev til statsministeren fra partilederne Bendt Bendtsen, Mimi Jakobsen og Anders Fogh Rasmussen, hvori de opfordrede regeringen til at anmode Dansk Udenrigspolitisk Institut om »en historisk undersøgelse af Danmarks

⁸² *Ritzaus Bureau* 7. maj 1999; *Information* 8. maj 1999).

⁸³ Anders Fogh Rasmussen i *Dagbladenes Bureau* 10. maj 1999.

⁸⁴ Bemærkninger ved 2. behandling, *Folketingstidende 1998-99*, Forhandlinger, 25. maj 1999.

position og situation under Den Kolde Krig«. Undersøgelsen, der kunne have samme form som Grønlands-redegørelsen, burde »give en beskrivelse dels af den ydre trussel, som Warszawa-pagtens kendte angrebsplaner udgjorde for Danmarks sikkerhed og suverænitet, dels den indre trussel, som stammede fra samarbejdet mellem de kommunistiske regimer i Warszawa-pagten og organisationer og enkeltpersoner i Danmark.«⁸⁵

Anders Fogh Rasmussen uddybede sine synspunkter i en avisartikel den følgende dag, hvori han under henvisning til Mette Herborgs og Per Michaelsens bøger om Stasi og Danmark refererede til »en ikke særlig fjern fortid, hvor visse af vore landsmænd virkede for fremmede magters interesser«. Der var herunder tale om »mennesker på endog meget centrale, indflydelsesrige poster i det danske samfund«, »der imod deres eget fædreland tog fjendens parti eller i hvert fald sympatiserede med den kommunistiske diktaturstat«. Det var denne historie, som man nu efter års fortielser og fortrængninger måtte få afdækket – ikke primært for at straffe de pågældende, men for at få rensset luften og for at forebygge noget tilsvarende i fremtiden. Han klandrede i den forbindelse regeringen for at være mere interesseret i at afdække PET's handlinger end at rette søgelyset mod medløberne. »Hvad er det regeringen er så bange for, og hvorfor må vi ikke få hele sandheden frem?«, hed det.⁸⁶

Statsministeren erklærede sig i sit svar til partilederne, der først fremsendtes tre måneder senere, den 4. maj, »helt enig i målet, nemlig at få en fuld belysning af Danmarks situation under den kolde krig«, men fremførte samtidig, at ønsket om at få undersøgt »den indre trussel« allerede var dækket af PET-kommissoriet. PET-undersøgelsen havde efter hans udlægning »fået karakter af en sammenhængende, bred historisk undersøgelse for hele perioden 1945-1989«, hvorfor en ny undersøgelse burde være afgrænset til den ydre trussel.⁸⁷ Det blev også resultatet, idet oppositionslederne uden at være tilfredse syntes at akkviescere i statsministerens udmelding.⁸⁸ Den 23. juni tilsendte statsministeren de tre partiledere DUPI-kommissoriet til orientering, hvorpå det den 26. juni tilgik DUPI's bestyrelse. Ifølge kommissoriet skulle

85 Udleveret af Statsministeriet 16. september 2005 i henhold til ansøgning om aktindsigt efter offentlighedsloven vedrørende DIIS-udredningen om Danmark under Den Kolde Krig. Herefter henvises således: Statsministeriet 2005.

86 *Ekstrabladet* 10. februar 2000.

87 Statsministeriet 2005.

88 Anders Fogh Rasmussen, »Den kolde krig skal under lup«, *Berlingske Tidende* 5. maj 2000.

undersøgelsen belyse dels »den sikkerhedspolitiske strategi og den militære trussel fra Sovjetunionen og de øvrige Warszawapagt-lande mod Danmark og Vesteuropa«, dels østlandenes »officielle politik og andre aktiviteter, rettet mod Danmark og de øvrige nordiske lande«. Undersøgelsen burde her omfatte de sovjetiske regeringers, partiorganers og efterretningsvæseners rolle. »Overordnede politiske og militærstrategiske overvejelser i Warszawapagt-landene om påvirkning af Danmarks NATO-politik« burde også belyses.⁸⁹

Kommissoriet til DUPI imødekom nogle af oppositionens krav, men ikke det vigtigste: en undersøgelse af den 'indre trussel', herunder ikke mindst enkeltpersoners kontakter med østlige efterretningsvæsenere. De tre partiledere søgte i sidste øjeblik at få noget med herom, idet de i et nyt brev til statsministeren den 28. juni foreslog – som en tilføjelse til kommissoriets omtale af de sovjetiske organers rolle – at DUPI også skulle beskrive »disse organers metoder til at opnå kontakt i Danmark og til at påvirke den danske opinion«. ⁹⁰ Men det var for sent, og efter statsministerens opfattelse var ønsket allerede tilgodeset i PET-kommissoriet.⁹¹ De borgerlige ledere var ikke tilfredse. Bendt Bendtsen mente, at der fortsat var behov for at få belyst, hvem der var »de nyttige idioter herhjemme«, og Anders Fogh Rasmussen sagde i august 2001 – få måneder før regeringsskiftet – at DUPI-undersøgelsen burde udvides til også at omfatte »det samarbejde, der fandt sted mellem enkeltpersoner og organisationer i Danmark og fjenden i Warszawapagten«. ⁹² De to partiledere efterlyste således begge en undersøgelse, der fokuserede direkte på enkeltpersoners forhold under Den Kolde Krig.

DUPI/DIIS-redegørelsen Danmark under den Kolde Krig (2)

En ny fase blev efter det foreliggende at dømme skudt i gang af professor Bent Jensen, Syddansk Universitet, i foråret 2002, få måneder efter regeringsskiftet. Med henvisning til statsministerens udtalelse om behovet for at undersøge »den indre trussel fra danske medløbere« og »få kastet lys over de enkeltpersoner og organisationer, der gik fjendens ærinde under Den kolde Krig« sendte han i marts 2002 et konkret forslag til statsminister Anders Fogh Rasmussen, som tidligere (i 2000) havde konsulteret ham i forbindelse med DUPI-kommissoriet.

89 Statsministeriet 2005.

90 Statsministeriet 2005.

91 Brev af 5. juli 2000 til partilederne (Statsministeriet 2005).

92 Citeret af Bent Blüdnikow i *Berlingske Tidende* 30. juni 2005.

Bent Jensens forslag gik blandt andet ud på at iværksætte »en seriøs udforskning og beskrivelse af den trussel mod Danmark under Den Kolde Krig, som bestod i agenters og villige hjælperes bidrag til det pres, Danmark var udsat for fra de totalitære politistater, i første række Sovjetunionen med DDR som en vigtig drabant.« Efter Bent Jensens argumentation var tidspunktet for en sådan undersøgelse nu inde, bl.a. fordi ingen kunne vide, »hvordan situationen ser ud efter næste valg.« Undersøgelsen kunne henlægges til DUPI, hvis instituttet (hvad Bent Jensen dog betvivlede) viste vilje til at ansætte den fornødne ekspertise, men det bedste ville være at lade en ad hoc-gruppe af kyndige historikere gennemføre undersøgelsen.⁹³ Forslaget blev støttet af Dansk Folkepartis talsmænd Jesper Langballe og Søren Krarup, der var imod at overdrage undersøgelsen til DUPI, og i stedet opfordrede regeringen til at sætte Bent Jensen på opgaven.⁹⁴ Bent Jensen plæderede også selv offentligt for en uafhængig undersøgelse.

Det blev dog DUPI-løsningen, som regeringen landede på, da den i august 2002 meldte ud med en afgørende udvidelse af DUPI's kommissorium. DUPI skulle nu ikke længere koncentrere sig om den ydre trussel, men også foretage »en gennemgang af den officielle danske sikkerhedspolitik og den danske sikkerhedspolitiske debat« med særlig vægt på 1980'erne, altså fodnoteperioden. Især skulle DUPI analysere østlandenes bestræbelser for at skaffe sig direkte eller indirekte indflydelse på dansk politik, »herunder gennem danske partier og organisationer m.v.«⁹⁵ Det kunne bemærkes, at kategorien »enkeltpersoner« ikke optrådte direkte i kommissoriet; baggrunden herfor kendes ikke, men udeladelsen afspejlede formentlig betænkelighed i bureaukratiske og faglige kredse ved netop dette aspekt af den borgerlige revisionismes program. I et opfølgende brev til Bent Jensen af 20. september 2002 udtrykte statsministeren håbet om, at denne – trods den valgte model – ville være tilfreds med at få afdækket »de forhold, som vi begge i lang tid har ønsket bragt frem i lyset.«⁹⁶

Kommissoriet gik fra 2003 over til DUPI's efterfølger DIIS, Dansk Institut for Internationale Studier, der i sommeren 2005 barslede med den gedigne, men omstridte firebinds redegørelse *Danmark under Den kolde Krig*. Den blev i første omgang modtaget af regeringen med en

93 Udateret brev til statsminister Anders Fogh Rasmussen med bilaget »Den indre trussel under Den kolde Krig«, dateret 14.3.2002 (Statsministeriet 2005).

94 Thorsten Barring Olesen, »Truth on Demand. Denmark and the Cold War«, i DIIS, *Danish Foreign Policy Yearbook 2006*, s. 80-113.

95 DIIS 2005, bd. 1, s. 14-15.

96 Statsministeriet 2005.

nærmest larmende tavshed, der mere end antydede, at man ikke havde fået afdækket de ønskede forhold, eller rettere: formuleret den rigtige tolkning af dem.

Modtagelsen af Danmark under Den Kolde Krig

Størst interesse var der naturligvis for statsministerens reaktion.⁹⁷ I sin første kommentar fastholdt han i direkte modstrid med redegørelsen, at fodnotepolitikken var udtryk for medløberi i forhold til Sovjetunionen, og at redegørelsen kunne læses som »et hædersskrift til Uffes næser«. Noget overraskende set i lyset af den følgende udvikling mente han ikke, at fremtidige redegørelser som PET-kommissionens eller Bent Jensens forskning ville bringe særlig meget nyt frem.⁹⁸

Kulturminister Brian Mikkelsen var mere specifik i sin kritik i Morgenavisen Jyllands-Posten den 5. september 2005, der gik på, at redegørelsen anlagde »en nærmest neutral linje i spørgsmålet, hvem der var vor trussel under Den Kolde Krig«. Endelig kommenterede udenrigsminister Per Stig Møller, hvad han kaldte »DIIS' store og fortjenstfulde værk«, under overskriften »De (Socialdemokraterne) tog fejl og vedblev med at tage fejl«, hvad der var hans læsning af dens hovedbudskab.⁹⁹ En lignende læsning stod Uffe Ellemann-Jensen for under overskriften »Mine konklusioner står fast: Danmark svigtede«. ¹⁰⁰ Her og i andre sammenhænge koncentrerede Uffe Ellemann-Jensen sig om én sætning i den næsten 2500 sider lange rapport, nemlig at udlandet opfattede regeringen som et bolværk mod oppositionens »kaosmagt« (bd. 4, s. 101).

Tendensen til at læse redegørelsen som en retfærdiggørelse af egen politik under fodnoteperioden var ikke begrænset til regeringssiden. Også oppositionen benyttede sig af denne teknik. Den så redegørelsen som en klar »frifindelse« af fodnoterne og forlangte derfor en undskyldning fra statsministeren for hans mange udtalelser om »medløberi«. En sådan fik de ikke, og en af udrederne, seniorforsker Erik Beukel, følte sig da også foranlediget til at påpege, at redegørelsen ikke retfærdiggjorde venstrefløjens politik i 1980'erne. Erik Beukel afviste imidlertid samtidig, at der var belæg for Jesper Langballes udtalelser

⁹⁷ Se analyser af modtagelsen af DIIS-redegørelsen i Erik Beukel, *DIIS' udredning om Danmark under den kolde krig og den efterfølgende mediedebat*, Politologiske skrifter nr. 14, Odense 2005, og Borring Olesen 2006.

⁹⁸ *Morgenavisen Jyllands-Posten & Berlingske Tidende* 5. juli 2005.

⁹⁹ *Morgenavisen Jyllands-Posten* 14. juli 2005.

¹⁰⁰ *Berlingske Tidende* 28.10. 2005.

om venstrefløjens »landsförræderi« under fodnoteperioden.¹⁰¹ Langballe fastholdt imidlertid ordvalget med den begrundelse, at han heller ikke havde »set noget belæg for, at der ikke er belæg for det« i, hvad han nedladende kaldte »en embedsmandsundersøgelse«. Han så derfor frem til Bent Jensens netop indledte treårs-studie af Den Kolde Krig.¹⁰² DIIS' storstilede arbejde rokkede således ikke en tøddel ved de to stridende parters tolkning af fortiden. Uden at gå i en dialog med redegørelsen fastholdt både regering og opposition deres forud indtagne vurderinger.

I mangel af substantiel kritik fra regeringspartiernes side samledes interessen derfor om Bent Jensens anmeldelse, der kom over en hel side i *Morgenavisen Jyllands-Posten* den 16. september. Bent Jensen havde først en række formmæssige indvendinger: Redegørelsen var for akademisk i sprog og terminologi. Men hovedindvendingen var, at der var tale om en pæn, friseret, »kunstig« og »død« fremstilling, der ikke havde fat i det drama, som Den Kolde Krig var. Mere specifikt gik kritikken på redegørelsens harmløsgørelse af dansk politik under Den Kolde Krig og af den USA-kritiske bias i analysen af dens to hovedkombattanter. Især efterlyste Bent Jensen en 'realistisk', dvs. mere kritisk beskrivelse af Sovjetunionen, ligesom han afviste, at analysen tegnede et virkelighedsnært billede af DKP's og dets frontorganisationers indflydelse på meningsdannelsen. Endelig var han stærkt kritisk over for fremstillingen af Socialdemokratiets politik i fodnoteperioden.¹⁰³

Var regeringens indledende kommentarer korte og sammenbidte, var kritikken og distanceringen mere åben og udførlig et år senere, i maj 2006, hvor redegørelsen blev genstand for en forespørgselsdebat i Folketinget anmeldt af SF. Statsministeren indledte debatten med at karakterisere rapporten som »et fagligt kompetent og foreløbigt grundlag« for at drøfte Den Kolde Krig. Men så var der ikke flere 'rosende' ord. Statsministeren gik ikke ind på redegørelsens empiriske tolkninger, men erklærede sig uenig i nogle af dens vurderinger eller rettere mangelen herpå. Efter hans opfattelse var det ikke særlig vanskeligt at vurdere, hvad der var politisk rigtigt, og hvad der var politisk forkert under Den Kolde Krig:

101 »Venstrefløjen revser Fogh for total tavshed«, *Politiken* 2. juli. 2005.

102 »Slåskamp om vindere og tabere i udredning«, *Berlingske Tidende* 2. juli 2005.

103 Bent Jensen, »Tungen lige i munden – eller ud ad vinduet?«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 16. september 2005.

Det forholder rapporten sig ikke til, men det gør jeg ... Efter min opfattelse er rapporten om den kolde krig ikke udtømmende, når det gælder en realistisk vurdering af den militære trussel fra Warszawa-pagten. Kendsgerningen er, at Sovjetunionen opretholdt et stærkt militært potentiale, der alene ved sin tilstedeværelse blev opfattet som en trussel, og kendsgerningen er også, at Warszawa-pagten lå inde med offensive angrebsplaner rettet mod Vesteuropa, herunder Danmark. (...). I rapporten om den kolde krig bliver det nærmest fremstillet, som om det var USA, som skulle have ført en udfordrende politik over for Sovjetunionen ved at overdrive truslen og ved at iværksætte en voldsom oprustning. (...). Lad mig slå fast: Truslen kom fra Øst, ikke fra Vest! Endelig finder jeg behov for, at vi får gjort det helt klart, hvad det var, den kolde krig handlede om. Den kolde krig var en værdikamp, en ideologisk kamp mellem forskellige systemer, mellem diktatur og demokrati, mellem totalitære ideologier og fri tænkning, mellem markedsøkonomi og planøkonomi, og i kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke forholde sig neutral. Her må man tage parti for demokratiet, her må man stå solidarisk med sine partnere og allierede i kampen for demokratiet, og netop på dette punkt var fodnotepolitikken en skamlet og et politisk svigt. Fodnoterne gik i den retning, som Sovjetunionen ønskede, og fodnoterne var udtryk for mangel på solidaritet med vore partnere og allierede i NATO.¹⁰⁴

Statsministerens kritik gik således i høj grad på redegørelsens forsøg på videnskabelig værdifrihed og forbiså, at DIIS ikke var blevet bedt om at vurdere, hvad der var politisk rigtigt eller forkert under Den Kolde Krig. Konklusionen var, at regeringen ønskede Den Kolde Krig belyst så alsidigt og så mangespektret som muligt, hvorfor statsministeren erklærede sig »meget tilfreds« med, at der på finansloven for 2006 var afsat midler til et nyt center for koldkrigsforskning, der kunne komplettere DIIS' »foreløbige« redegørelse.

Udenrigsminister Per Stig Møller udtrykte sig mere afdæmpet:

Der er ikke skygge af tvivl om, at Danmarks omdømme som et troværdigt og seriøst medlem af NATO-alliancen led skade, og det har taget mange år at genetablere Danmarks position som en allieret, man kan stole på. Jeg betragter DIIS-udredningen

104 *Folketingstidende 2005-06*, Forhandlinger, 2. maj 2006, s. 6424-6425.

som et væsentligt bidrag til belysning af koldkrigsperioden, men selv det grundigste værk kan ikke dække alle aspekter over 40 års historie. Nye arkiver bliver forhåbentlig åbnet. Statsministeren har peget på, at man ved alt for lidt om de sovjetiske doktriner og strategier, og derfor ser jeg frem til den videre forskning i forholdene under den kolde krig, som uden tvivl vil bringe os nye indsigter.¹⁰⁵

Endelig tog Dansk Folkepartis Jesper Langballe bladet fra munden i sin afsluttende bemærkning:

Jeg vil afsluttende sige, at vi glæder os over regeringens klare og utvetydige svar i dag. Vi glæder os over statsministerens og udenrigsministerens taler, og vi finder, at svaret er rigtigt, først og fremmest fordi det er sandt at sige nej til forespørgernes spørgsmål om, hvorvidt regeringen deler DIIS-rapportens vurderinger, men også fordi det nej er et vigtigt bidrag til det, som statsministeren har kaldt kulturkampen.¹⁰⁶

Over for kritikken fra flertallets side vejede oppositionens positive vurdering af DIIS-redegørelsen ikke meget til, og udfaldet af debatten blev da også en dagsorden, der tog statsministerens og udenrigsministerens besvarelser, men ikke DIIS-redegørelsen, til efterretning: »Folketinget konstaterer, at DIIS-udredningen udgør et foreløbigt grundlag for at drøfte den kolde krig. Folketinget ser frem til yderligere forskning på området med henblik på fortsat at øge forståelsen af koldkrigsperioden.«¹⁰⁷

Kampen om den alternative koldkrigsredegørelse

I sommeren 2006 var bestræbelserne for at stille et alternativt forskningsprojekt om Danmark og Den Kolde Krig på benene langt fremskredne med Jesper Langballe som politisk primus motor. Langballe havde som nævnt allerede i 2002 kritiseret, at den nye opgave gik til DUPI og ikke til Bent Jensen, og stod i januar 2003 bag en forespørgselsdebat i Folketinget »vedrørende kommende undersøgelser af de

105 Samme, 6425-6427.

106 Samme, s. 6445.

107 *Folketingstidende 2005-06*, Forslag til vedtagelse nr. V 68.

indre danske konflikter under den kolde krig«. ¹⁰⁸ Debatten afslørede de kendte uenigheder mellem regering og opposition om fodnoteperioden og forskningen omkring den, men også visse sprækker mellem regeringen og Dansk Folkeparti. Sigtet med forespørgselen var med Langballes ord at få et tilsagn fra statsministeren om, »at professor Bent Jensen i det videre arbejde med perioden her i Danmark får den vide-regående arkivadgang, som DUPI's folk har«. ¹⁰⁹

Det tilsagn gav statsministeren ved at sige, »at regeringen vil sikre størst mulig åbenhed med hensyn til adgangen til statens arkivmateriale om Den Kolde Krig, således at andre forskere behandles på lige fod med forskerne under Institut for Internationale Studier i forbindelse med anmodninger om arkivadgang og aktindsigt«. Statsministeren indledte debatten med at spørge, hvordan man på en dækkende måde

får skrevet det kapitel af Danmarks efterkrigshistorie, som omhandler Danmark under den kolde krig, så også det ubehagelige aspekt af det, man kan kalde den indre trussel, kommer med? Vi bør have frem i lyset, om der var kræfter i Danmark, der reelt gik fjendens, altså Sovjetunionens og Warszawa-pagtens, ærinde. Jeg vil gerne gøre det ganske klart, at det er min personlige opfattelse, at der var mennesker, som ikke kunne eller ikke ville kende forskel på ven og fjende; der var mennesker, som begik et intellektuelt og moralsk forræderi. Det er min personlige opfattelse. Andre kan have en anden opfattelse. ¹¹⁰

Ved debattens afslutning erkendte statsministeren dog, at den udvidede udredning, som DIIS nu var i gang med, opfyldte hans ønske om en bred historisk undersøgelse. Herefter sluttede debatten med vedtagelse af en dagsorden med regeringspartiernes og DF's stemmer, der gav andre forskere samme adgang til arkivmaterialet som forskerne ved DIIS. Bent Jensen kvitterede ved at kalde dagsordenen et kolossalt gennembrud, der gav adgang til andre forskere end, hvad han nedladende kaldte »komiteforskere«. ¹¹¹

Jesper Langballe søgte efterfølgende forgæves at etablere en fond til at sikre en »uafhængig« undersøgelse under ledelse af Bent Jensen. Dette blev efterfulgt af et mislykket forsøg i sommeren 2003 på at få

108 *Folketingstidende 2002-03*, Forhandlinger, 21. januar 2003, s. 3726-3778.

109 Samme, s. 3726

110 Samme, s. 3727.

111 *Morgenavisen Jyllands-Posten* 22. januar 2003; *Information* 14. marts 2003.

Danmarks Humanistiske Forskningscenter til at huse et »uafhængigt« forskningsprojekt om »Gulag og Den kolde Krig« ledet af Bent Jensen.¹¹² I stedet blev bolden via en bemærkning, som Langballe fik ind i Finansloven for 2004, spillet videre til Syddansk Universitet i form af en uansøgt ekstrabevilling på 4 mio. kr. øremærket til »en styrkelse af forskningen i Gulag/stalinismens udryddelseslejr«. Denne formulering viste sig at være misforstået, for Bent Jensens interesse var nu de interne konflikter i Danmark under Den Kolde Krig. Særbevillingen vakte betydelig principiel kritik, men Jesper Langballe fastholdt, at hvis pengene var gået til forskningsrådene, ville Bent Jensen ikke have fået »en krone«.¹¹³ Bent Jensen fik da heller ikke alle de tiltænkte millioner. Efter en række forviklinger, der ikke skal følges her, endte bevillingen med at blive delt på flere projekter, hvoraf Bent Jensen og David Gress fik knap halvdelen af bevillingen til et projekt om indre danske konflikter under Den kolde Krig, Projektets sigte var at dokumentere omfanget af organisationer, kredse eller enkeltpersoner i Danmark, der enten blev brugt af eller bevidst gik Warszawa-pagtens ærinde.¹¹⁴ Dette projekt er ikke afrapporteret, men indgår formentlig nu i Center for Koldkrigsforsknings forskningsprogram.

Under finanslovsforhandlingerne i slutningen af 2004 aftalte Dansk Folkeparti med regeringen, at parterne, når DIIS' rapport forelå, skulle tage stilling til behovet for yderligere studier af Danmark under Den Kolde Krig.¹¹⁵ Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, at partiets konklusion allerede var draget på dette tidspunkt. Og opfølgningen kom da også med usvigelig sikkerhed med finanslovsforliget for 2006 af 7. november 2005, hvor regeringen og Dansk Folkeparti gentog formuleringstuntet fra 2004. Denne gang blev der afsat 10 mio. kr. over tre år til forskning i »Danmarks stilling under Den kolde Krig«. Nærmere bestemt skulle forskningen under hensyn til DIIS-rapportens resultater »bl.a. yderligere klarlægge aspekter af de militære trusler rettet mod Danmark og Østersøområdet, herunder østblokkens indflydelse på danske beslutningstagere.«¹¹⁶

112 Barring Olesen 2006.

113 »Bent Jensens øremærkede millioner«, *Forskerforum* 170, december 2003.

114 »Den kolde krig: Bent Jensen kritiserer råd«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 20. november 2003.

115 »Kampen om historien: Den Kolde Krig er stadig varm«, *Politiken* 12. november 2005.

116 Citeret i aftaletekst mellem regeringen og Dansk Folkeparti af januar 2006, udleveret af Videnskabsministeriet og Forsvarsministeriet 2007 i henhold til ansøgning om aktindsigt under offentlighedsloven vedrørende oprettelse af Center for Koldkrigsforskning. Herefter henvises således: Videnskabsministeriet, respektive Forsvarsministeriet

Men de, der troede, at der nu var givet grønt lys for nye trusselsanalyser, måtte snart tro om igen. Efter aftale med videnskabsminister Helge Sander mailede Jesper Langballe allerede den 14. november DF's udspil til beskrivelse af det påtænkte koldkrigscenters forskning til denne.¹¹⁷ Heraf fremgik det, at det militære trusselsbillede ikke skulle »specifikt udforskes, men bygge på den eksisterende danske og internationale forskning«. Fokus blev nu rettet et helt andet sted hen, nemlig mod »periodens principielle modsætninger i dansk politik, i medierne og i den offentlige debat, herunder kulturdebatten i bredeste forstand – kort sagt meningsdannelsen, dens hjemlige og udefra stammende inspirationskilder samt dens udvikling i perioden.«¹¹⁸ Ligheden med Bent Jensens og David Gress' projekter var slående, uden at den nærmere sammenhæng dog er klarlagt.

Disse formuleringer gik igen i den endelige udmøntningsaftale af 26. januar 2006. Det samme gjaldt DF's præcisering af, at sigtet skulle være at tilvejebringe »et overskueligt værk, der med udbytte kan læses af ikke-fagfolk og således formidle de opnåede forskningsresultater til den almindelige læsende offentlighed i Danmark.«

I finanslovsaftalen var der ikke taget stilling til, hvorledes målsætningen konkret skulle udmøntes. I de fortsatte drøftelser mellem Videnskabsministeriet og Dansk Folkeparti gik diskussionen på to modeller, enten at lade Det Strategiske Forskningsråd administrere bevillingen efter opslag eller oprette et særskilt, men midlertidigt Center for Koldkrigsforskning. Ifølge et notat fra Videnskabsministeriet 22. november var den første model ikke til hinder for, at det blev angivet i opslaget, at bevillingen skulle søges af et forskerhold ledet af en erfaren forsker på professorniveau, og at man ville foretrække forskere, der ikke havde været involveret i DIIS-rapporten. Denne model syntes at svare til Bent Jensens egne præferencer. Den anden model var oprettelsen af et uafhængigt, men samlokaliseret center, det sidste af hensyn til sikring af en kritisk masse og synergi. Som mulige 'værter' nævntes DIIS, Forsvarsakademiet (FAK) og DIMS, Dansk Institut for Militære Studier, der var under oprettelse i henhold til forsvarsforliget af 2004 med fysisk placering på Forsvarsakademiet. For den første model talte, at den kunne implementeres hurtigt og effektivt, fulgte en indarbejdet praksis

2007.

117 Mail fra Jesper Langballe til Videnskabsministeriet 14. november 2005 (Videnskabsministeriet 2007).

118 Aftaletekst om Center til forskning vedrørende Danmark under den kolde krig mellem regeringen og Dansk Folkeparti konfirmeret af partierne januar 2006 (Videnskabsministeriet 2007).

og ville være billigere. I forhold hertil ville en centermodel give mere synlighed, men ellers have betydelige ulemper i form af større omkostninger og længere iværksættelsestid.¹¹⁹ Den oprindelige præference for en forskningsrådsmodel veg hurtigt for en centermodel, uden at det på det foreliggende grundlag kan afgøres, hvorledes det skete. I et nyt notat af 6. december lå vægten på et center samlokaliseret med DIMS. Argumentet herfor var, at DIMS ville være en helt uafhængig institution, være af omtrent samme størrelse som det nye center og havde lokaleplads til dette.¹²⁰ Begrundelsen for valget fremgik af et beredskabsnotat til ministeren af 16. december, hvori det hed, at den ville »give mulighed for at etablere et samlet fysisk miljø for det forskerhold, der skal gennemføre forsknings- og formidlingsindsatsen«. Hvis man fulgte forskningsrådsmodellen, var der risiko for en spredning på enkeltprojekter.¹²¹

Yderligere kontakter mellem Sander og Langballe skabte enighed om, at bestyrelsen skulle have en forskningsfaglig baggrund, og at Knud Larsen, velanskrevet historiker og tidligere departementschef i Forskningsministeriet, ville være en egnet formand.¹²² Sagen blev derefter i begyndelsen af januar sendt til videre behandling i Forsvarsministeriet som det formelle ressortministerium.

Holdningen her var præget af en vis distancering. Blandt andet så ministeriet helst, at Videnskabsministeriet overtog udarbejdelsen og fremlæggelsen af aktstykket i Finansudvalget med den begrundelse, at ministeriet havde »meget lidt interesse i dette, ikke kender den dybere baggrund, og aftalen er truffet mellem Jeres minister og DF.«¹²³ Og således blev det.

Mens forhandlingerne mellem Videnskabsministeriet og Dansk Folkeparti foregik, fremlagde en større kreds af historikere den 9. december 2006 et konkret forslag til oprettelse af et koldkrigscenter ved Syddansk Universitet under ledelse af Bent Jensens kollega Erik

119 *To modeller til udmøntning af forskning vedrørende Danmark under den kolde krig*. Videnskabsministeriet 22. november 2005, fremsendt til Langballe, Statsministeriet og Forsvarsministeriet (Videnskabsministeriet 2007).

120 *Centermodel ...* Videnskabsministeriet 6. december 2005 (Videnskabsministeriet 2007).

121 Notat af 16. december 2005 til videnskabsminister Helge Sander (Videnskabsministeriet 2007).

122 Mail af 4. januar 2006 fra kontorchef Nils Agerhus, Videnskabsministeriet, til kontorchef Bjørn Bisserup, Forsvarsministeriet (Forsvarsministeriet 2007).

123 Mail af 19. januar 2006 fra Chr. Arildsen, Forsvarsministeriet, til kontorchef Agerhus, Videnskabsministeriet (Videnskabsministeriet 2007).

Kulavig.¹²⁴ Også Selskabet for Samtidshistorisk Forskning gik ind i sagen med et brev til videnskabsminister Helge Sander af 8. februar til støtte for en »fri og bred forskningsindsats ... ved at tilføre midler ad de sædvanlige kanaler til den række af institutioner, der allerede har stærke samtidshistoriske miljøer, eller til fritstående forskere via forskningsrådgivende organer med sagkundskab på området«. I sit svarbrev afviste videnskabsministeren, at der var tale om noget brud med armslængdeprincippet, idet det nye center ville være uafhængigt af forsvarsministeren, samt at der ikke var noget nyt i, at centeret havde et på forhånd fastlagt emneområde.

Et lige så udsigtsløst udspil blev foretaget af oppositionspartierne i form af to »afværge«-beslutningsforslag i Folketinget. Det ene ville pålægge regeringen inden udgangen af 2006 at oprette et nordisk institut til forskning i Danmarks og Nordens rolle i perioden 1945 til 1995 og med særlig vægt på den kolde krig. Til formålet skulle der afsættes 5 mio. kr. årligt i 6 år. Det andet forslag opfordrede videnskabsministeren til at trække aktstykket vedrørende koldkrigscenteret tilbage fra Finansudvalget. Det eneste resultat var en forsinkelse af centerets oprettelse, idet aktstykket først kunne sendes til Finansudvalget, efter at beslutningsforslagene var blevet nedstemt ved 2. behandlingen den 4. maj 2006.¹²⁵

Ingen af de nævnte initiativer havde mulighed for at rokke aftalen mellem regeringen og Dansk Folkeparti. Den endelige udmøntningsaftale af 26. januar 2006 bestemte, at der skulle oprettes et særligt center under Forsvarsministeriet med egen bestyrelse, men samlokaliseret på Forsvarsakademiet og administrativt (men ikke fagligt) tilknyttet DIMS, Dansk Institut for Militære Studier. Denne placering begrundedes med, at der her fandtes et »beslægtet miljø« – et argument, der blafrede i vinden, efter at det var blevet bestemt, at centeret skulle beskæftige sig med kultur- og ikke trusselsanalyse. Dette punkt blev da også nedtonet i det følgende, f.eks. i svar til Finansudvalget.

Folketinget drøftede oppositionens to beslutningsforslag den 3. marts og 4. maj 2006. Debatten var præget af megen polemik, først og fremmest vedrørende placeringen af centeret ved Forsvarsakade-

¹²⁴ Brev af 9. december 2005 fra Erik Kulavig til Helge Sander; svar fra Sander 27. januar 2006 (Videnskabsministeriet 2007). Designeringen af en centerleder var uigennemtænkt og politisk farlig. Jesper Langballe spurgte således – ikke uden en vis polemisk logik – oppositionen om, hvordan den havde reageret, hvis regeringen og Dansk Folkeparti på forhånd havde peget på en bestemt leder af det nye center. (*Folketingstidende 2005-06*, Forhandlinger 3. marts 2006).

¹²⁵ *Folketingstidende 2005-06*. Beslutningsforslag B 77 og B 76 af 10. februar 2006.

miet, samtidig med at det ikke lykkedes oppositionen at præsentere en saglig argumentation for forslaget om et nordisk koldkrigsinstitut. Mest bemærkelsesværdig var Jesper Langballes åbenhjertige udtalelse under debatten om behovet for en kortlægning af »medløberiet« over for kommunismen, som han satte i forbindelse med »medløberiet for nutidens skræmmende totalitære ideologi, islamismen«. Herved blev det kommende center placeret i en ny, aktuel politisk kontekst, idet Langballe dog understregede, at han kun talte på sit partis vegne, og gentagne gange understregede centerets uafhængighed. .

Allerede på et tidligt tidspunkt var Knud Larsen inde i billedet som formand for centerets bestyrelse. Efter at aktstykket om centeret stærkt forsinket var godkendt i Finansudvalget 4. maj 2006 og Knud Larsens udpegning konfirmeret af regeringens ansættelsesudvalg, blev den øvrige bestyrelse udpeget af forsvarsministeren som ansvarlig ressortminister.¹²⁶ Også denne proces tog tid, hvorefter bestyrelsen kunne begynde sit arbejde med at udarbejde statut, oplå lederstillingen, mv. Der var tre ansøgere, hvoriblandt bestyrelsen i enighed pegede på Bent Jensen som centerleder. Meddelelsen om udpegningen kom i dagspressen den 12. januar 2007. Centeret var blevet betydeligt forsinket, og der var endnu ikke ansat de tre yngre forskere, der sammen med centerlederen skulle udgøre den akademiske stab. Men ellers syntes projektet nu lagt på skinner.

To dage senere, den 14. januar 2007, offentliggjorde Bent Jensen en større artikel i Morgenavisen Jyllands-Posten med titlen »De kaldte ham nr. 1«. Artiklen vakte opsigt, idet den – med rette eller urette – blev set som en indikation af, hvorledes Bent Jensen som leder af det nye center ville gribe opgaven an. Dertil var artiklen i sig selv ikke blot opsigtsvækkende, men også problematisk. Artiklens genstand, Jørgen Dragsdahl, var under fodnoteperioden en central skikkelse på venstrefløjen, der gennem utallige artikler i Information og tætte kontakter til det politiske liv, særlig Socialdemokratiet og SF, førte en hårdtslående kampagne mod USA's kernevåbenpolitik og Schlüter-regeringens sikkerhedspolitik. Dragsdahl havde tætte personlige relationer til det Reagan-kritiske amerikanske rustningskontrolmiljø, men også kontakter til sovjetiske efterretningskredse. Som Dragsdahl i den efterfølgende polemik medgav, havde han bevæget sig langt uden for grænserne for

126 Den kom til at bestå af Carsten Due-Nielsen, lektor ved Saxo-Instituttet ved Københavns Universitet og formand for Selskabet for Samtidshistorisk Forskning, tidligere seniorforsker ved Rigsarkivet Birgit Nüchel Thomsen, lektor Mette Skak, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, og professor Christer Jönsson, Lunds Universitet, de to sidste efter indstilling fra Det Strategiske Forskningsråd.

normal journalistisk adfærd. Det kan derfor ikke undre, at Dragsdahl blev dyrket af KGB som en mulig påvirkningsagent, og at Politiets Efterretningstjeneste holdt øje med ham.

Artiklen, hvis emne var Dragsdahls forhold til KGB, led af visse faglige svagheder. For det første kunne den kritiseres for ikke at definere sine begreber. Artiklens påstand, at både KGB og PET anså Dragsdahl for at være sovjetisk agent, led under, at der ikke blev foretaget nogen bestemmelse af begreberne »agent« eller »påvirkningsagent«, ej heller nogen diskussion af de strafferetlige aspekter heraf. »Anklagen« mod Dragsdahl blev derved ikke klart formuleret, men indtrykket blev hængende af, at der havde eksisteret et stærkt misliebigt forhold mellem Dragsdahl og KGB. Det andet kritisable aspekt var den manglende kildekritik over for hovedkilden, et samtalereferat udfærdiget i PET, uagtet at der blev draget vidtgående konklusioner af det. Det drejede sig om en PET-kriminalassistentens konklusion af en samtale i PET med Dragsdahl, som blev citeret således : »Set med KGB-briller har Dragsdahls position [...] været ualmindelig nyttig. Det er ikke uden grund, at han på et tidspunkt i Centret blev benævnt som »nr. 1« i Danmark, men hvor meget man reelt har fået ud af denne agent, kan der kun gisnes om«.

Umiddelbart herefter kom så Bent Jensens egen konklusion: »Dragsdahl var altså ifølge både KGB og PET KGB-agent«. I Jyllands-Postens forsideartikel om Bent Jensens analyse hed det desuden i mellemrubrikken: »Han var agent for KGB, konkluderer professoren«, og i selve teksten citeres Bent Jensen – med citationstegn – for følgende: »Arkiverne har vist, at Jørgen Dragsdahl var KGB-agent.«¹²⁷ Bent Jensen har siden fralagt sig ansvaret for artiklens formuleringer, men det forekommer lidet sandsynligt, at Jyllands-Postens reportere skulle være gået forkert på et så afgørende spørgsmål.

Det er senere kommet frem, at Bent Jensen redigerede i det, han hævdede var PET's konklusion, ved at udelade kvalificerende bemærkninger, som kun kunne svække dens udsagnskraft. Udeladelsen i den skarpe parentes (se ovenfor) lød således: » – dels som en person udstyret med en ofte særdeles skarp pen og dels som medlem af SNU – «.¹²⁸

Bent Jensens artikel vakte betydelig opsigt og blev mødt med stærke

¹²⁷ John Hansen, Jytte Elbæk Maressa & Sanne Gram, »Forsker anklager journalist for KGB-samarbejde«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 14. januar 2007.

¹²⁸ Ulrik Dahlin, »PET kommer Dragsdahl til undsætning«, *Information* 14. februar 2009. Dragsdahl var medlem af SNU's repræsentantskab, ikke dets formandskab, i øvrigt sammen med Bent Jensen og denne artikels forfatter. Bent Jensen vil sikkert kunne bevidne, at denne »position« ikke indebar indflydelse på SNU's virksomhed, endsige på dansk sikkerhedspolitik.

positive så vel som negative kommentarer. Det var dog karakteristisk, at responsen fra faghistorikernes miljø var næsten ensidigt negativ, mens det borgerligt-revisionistiske miljø kraftigt støttede Bent Jensen.¹²⁹ Artiklen, der byggede på den adgang, Bent Jensen havde fået til (dele af) PET-materialet, blev ligeledes kritiseret af PET og Justitsministeriet. Af et notat fra PET 29. januar 2007 fremgik det, at Bent Jensen i september 2004 af Statsministeriet havde fået en vidtgående adgang (til og med »yderst hemmeligt«) på særlige vilkår til arkivalier fra Forsvarsministeriet, Forsvarets Efterretningstjeneste, Justitsministeriet, PET, Udenrigsministeriet og Statsministeriet til sit projekt »Den kolde krig i Danmark. Indre konflikter om Danmarks indre og ydre sikkerhed«. Adgangen blev givet på betingelse af tavshedspligt. Efterfølgende fik han i maj 2005 på samme vilkår adgang til »alt relevant« materiale i PET. Notatet beskæftigede sig indgående med hændelsesforløbet i dagene op til offentliggørelsen den 14. januar 2007. Det fremgik heraf, at såvel Bent Jensen som Jyllands-Postens redaktør havde modtaget advarsler fra PET imod at overtræde tavshedspligten i forbindelse med offentliggørelsen. PET's konklusion var, at en række af de oplysninger, som Bent Jensen havde videregivet, ikke stammede fra afklassificerede dokumenter, og at der ikke havde været tale om berettiget videregivelse af oplysningerne om Jørgen Dragsdahl.¹³⁰

Efter høring af Bent Jensen meddelte PET i brev af 30. april 2007 til Bent Jensen sin afgørelse i sagen. Hovedkonklusionen var her, at udtalelsen om, at PET anså Dragsdahl for KBG-agent, ikke havde været berettiget, og at tjenesten derfor fandt anledning til at indskærpe de gældende vilkår for arkivadgang. I denne afgørelse tog PET hensyn til, at Bent Jensen havde foretaget visse rettelser i sit manuskript før offentliggørelsen, at han havde beklaget et tilfælde af forveksling af oplysninger fra klassificerede og afklassificerede dokumenter, og endelig at der ikke fandtes klare og entydige regler på området. Men brevet sluttede med at advare om alvorlige konsekvenser for Bent Jensens arkivadgang, såfremt han igen tilsidesatte de gældende vilkår.¹³¹

129 Blandt de kritiske faglige vurderinger var Nikolaj Petersen & Ib Faurby, »Det ligner inkvisition«, *Weekendavisen* 19. januar 2007; Svend Aage Christensen, »Bent Jensen«, *Politiken* 20. januar 2007; Hans Branner, »Når historie bliver til politik«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 20. februar 2007.

130 PET, *Notat om professor Bent Jensens indlæg i Jyllands-Posten den 14. januar 2007*, dateret 29. januar 2007.

131 PET, Brev af 30. april 2007 til Bent Jensen. Folketingets retsudvalg, Justitsministeriets svar på spørgsmål 6.

Bent Jensen påklagede afgørelsen til Justitsministeriet, der imidlertid i januar 2008 stadfæstede denne med en bemærkning om, at PET ikke umiddelbart havde kunnet fastslå, under hvilke omstændigheder det omstridte PET-referat var blevet udarbejdet, »herunder om det har været genstand for nærmere drøftelse internt i efterretningstjenesten eller om det alene var udtryk for den pågældende medarbejders personlige vurdering af sagen«. Bent Jensen tolkede det, som at PET dermed havde undladt at tage stilling, hvor en sikrere læsning af svaret ville have været, at PET ikke fandt at *kunne afgøre*, om Bent Jensens tolkning var korrekt.¹³² Den centrale påstand i Dragsdahl-artiklen kunne altså ikke verificeres ved kilden.

I forhold til Center for Koldkrigsforskning betød polemikken omkring artiklen en yderligere forsinkelse. Men i eftersommeren 2007 var ansættelsen af tre juniorforskere på plads. Og Bent Jensen havde i en kronik i Politiken, der var stort set identisk med det program, han var blevet ansat på, redegjort for sine tanker om centerets forskning. Der var tale om et yderst omfattende og ambitiøst program. Udgangspunktet var den militære trussel mod Danmark og de trusselsbilleder beslutningstagerne dannede sig, hvorefter centerets »hovedforskningsaktivitet« skulle rettes mod »indre samfundsforhold af relevans for, hvordan danske beslutningstagere og ikke mindst den offentlige mening i Danmark opfattede Øst-Vest-konflikten og Danmarks placering i den«. Han afviste meget bestemt, at centerets formål var »at drive heksejagt og hænge venstrefløj ud«, og tilføjede: »Jeg kan kun sige, at de emner for centerets forskningsvirksomhed, som jeg finder centrale, ser anderledes ud«. Som specifikke emner nævntes Danmarks bidrag til NATO, »ømme emner« i det dansk-sovjetiske forhold, DKP med frontorganisationer, anti-kommunistiske organisationer og tiltag, den antiautoritære venstrefløj, inklusive fredsbevægelsen, »kulturen og den kolde krig« og Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske holdningsskift i 1980'erne. Samt endelig regeringernes, embedsværkets og opinionsdannernes syn på USA og Sovjetunionen. Hovedvægten blev således lagt på en bred samfundsanalyse med fokus på opfattelser af Den Kolde Krig og dens to hovedaktører, samt ikke mindst ændringer i disse perceptioner over tid.¹³³

132 »Koldkrigsforsker vil gå til ombudsmanden«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 7. januar 2008.

133 Bent Jensen, »Den Kolde Krig – hvilken krig?«, *Politikens kronik* 16. juli 2007; »Koldkrigsforskning i gang«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 5. september 2007.

I marts 2008 skabte en ny helsides artikel af Bent Jensen i *Morgenavisen Jyllands-Posten* imidlertid fornyet usikkerhed omkring centerets forskningsstrategi. Artiklen var nemlig en stærkt formuleret klage over obstruktion fra PET, Justitsministeriet og PET-kommissionen af projektets adgang til PET's materiale. Klagen *kunne* forstås, som at Bent Jensens interesse fortsat var snævert rettet mod enkeltpersoners og organisationers handlinger i gråzonen mellem legitim meningstilkendegivelse og illegitimt samarbejde med landets fjender, og ikke mod den brede samfundsanalyse, som forskningsprogrammet (der på dette tidspunkt var lagt på centerets hjemmeside) havde indikeret. Artiklen konkluderede, at »stærke systemkræfter ikke ønsker bestemte sider af Den Kolde Krig i Danmark udforsket, og at de er i stand til at sætte deres vilje igennem over for de folkevalgte.«¹³⁴

Imidlertid var der også en stærk politisk kraft, der trak i modsat retning. Således kunne bestyrelsesformand Knud Larsen under et møde i centeret den 8. maj 2008 berolige med, »at han (havde) modtaget en tilkendegivelse fra regeringstoppen om, at hvis centerets fire forskere fremover støder på snubletråde, skal de meddele det, for der er etableret en »rød telefon«.¹³⁵ Baggrunden for udtalelsen var henvendelser til statsministeren fra Pia Kjærsgaard og Knud Larsen med en opfordring til at tage affære og statsministerens svar til Pia Kjærsgaard, der betonede vigtigheden af projektet, og at problemerne skulle løses.¹³⁶ Center for Koldkrigsforskning var stadig en del af regeringens og VKO-flertallets ideologiske projekt, og samarbejdet mellem statsministeren og Bent Jensen syntes intakt. I en ny PET-kritisk kronik den 3. november 2008 gav Bent Jensen da også Anders Fogh Rasmussen credit for at være »en hund efter historieforskning« og for at have vendt sig mod, at særlige kommissioner (som PET-kommissionen) og andre statslige blåstemplede institutioner (DIIS?) fik monopol på historieforskningen.¹³⁷

Af en ny kronik af Bent Jensen den 4. december 2008 fremgik det imidlertid, at alliancen med statsministeren var mere taktisk end strategisk.¹³⁸ Her undsagde han nemlig i stærke, principielle formuleringer den aktivistiske udenrigspolitik, som statsministeren har stået for

134 Bent Jensen, »Obstruktion af forskning i Den Kolde Krig i Danmark«, *Morgenavisen Jyllands-Posten* 28. marts 2008.

135 »Hvorfor de lukkede døre?« *Morgenavisen Jyllands-Posten* 10. maj 2008.

136 Morten Pihl, »Forskeren og Justitsministeriets kolde krig«, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 25. januar 2009.

137 Bent Jensen, »PET som en lille stat i staten«, *Morgenavisen Jyllands-Posten*, 3. november 2008.

138 Bent Jensen, »Forfløjen Fogh på katastrofekurs«, *Morgenavisen Jyllands-Postens* kronik, 4. december 2008.

siden 2001, inklusive missionerne i Afghanistan og Irak. »Danmark er en lille stormagt med en statsminister, der har store ambitioner – ikke i Danmark, hvor det sejler, men i den store verden«, hed det ironisk. Især kritiserede Bent Jensen Danmarks støtte til Georgien og den mangel på respekt for Rusland, som den afspejlede. Statsministeren syntes ikke at have forstået, at den tid var forbi, hvor Vesten kunne føre en provokerende politik over for et midlertidigt svagt og ydmyget Rusland. »Vil vi virkelig i krig med Rusland? Tænker Fogh og Per Stig Møller slet ikke på, at det bliver konsekvensen (af georgisk medlemskab af NATO)?« Kronikken sluttede med at råde statsministeren til at blive mere hjemme og tænke på de nære problemer. Statsministeren valgte ikke at kommentere kritikken, men ville formentlig ikke have haft svært ved at finde en karakteriserende parallel i sin samling af historiske fejltrin, jf. det før citerede svar til Margrethe Vestager.

I nærværende sammenhæng synes kronikken at vise, at den borgerlige revisionisme nok har et sammenfaldende syn på koldkrigsperioden, men at vandene skilles, hvad angår implikationerne for efterkoldkrigstidens udenrigspolitik.

Del IV. Er det så slemt?

Som vist er udforskningen af dansk koldkrigspolitik i stigende grad blevet underlagt direkte politisk styring ved en omgåelse af det forskningspolitiske apparat, dvs. forskningsrådene og universiteterne. Armslængdeprincippet står herved i fare for at degenerere til en hånddukkepraksis. Politiseringen har flere forklaringer. For det første er der tale om et efterslæb fra fodnoteperiodens bitre strid om Danmarks sikkerhedspolitik. Den borgerlige side føler, at historien har givet den ret, og at det nu er op til historikernes domstol at afsige dommen over Den Kolde Krigs tabere. En anden forklaring er, at det borgerlige ønske om et opgør med fortiden er led i et nyt paradigme for dansk udenrigspolitik og i videre forstand i regeringens 'kulturkamp' om danskernes holdninger. En yderligere forklaring på politiseringen er, at de politisk rekvirerede redegørelser – efter Grønlands-redegørelsens fredsommelige begyndelse – kom dårligt fra start på grund af den polarisering, som nedsættelsen af PET-kommissionen i 1999 imod oppositionens stemmer skabte. Dramaets første akt endte altså i alvorlig konflikt mellem venstre og højre i folketingsalen og førte til, at den borgerlige side tog to nye initiativer, først til, i år 2000, at presse Nyrup Rasmussen-regeringen til at iværksætte DUPI-undersøgelsen og senere, i 2002, til

at diktere en udvidelse af denne. DIIS' mammutredegørelse skuffede imidlertid ved ikke at give regeringspartierne den 'ret', de havde forventet, og det betød, at Dansk Folkepartis strategi med at iværksætte bestilt forskning via finanslovsaftaler indgået i sene nattetimer kunne lykkes med finanslovsaftalen i november 2005 om oprettelse af Center for Koldkrigsforskning.

Politiseringen af koldkrigshistorien rejser en række problemer. Men ikke alt er naturligtvis negativt. Politikernes interesse for den nære fortid har, uanset dens motivation, trods alt også positive virkninger for forskningen, både direkte og indirekte. Den har skabt nye forskningsmiljøer uden for universiteterne; og den har åbnet mulighed for forskningsprojekter, der ellers ikke ville have haft mange chancer for at blive realiseret, f.eks. DUPI's Grønlands-redegørelse. Samtidig har den affødt midler, der ellers ikke var blevet kanaliseret ind i koldkrigsforskningen, uden at det synes at være gået ud over de almindelige forskningsbevillinger. Hvor mange midler, der på den vis er blevet tilført forskningen, kan det være vanskeligt at beregne. DUPI's Grønlands-redegørelse bevirkede en ekstratilførsel af midler til DUPI på et par mio. kr.; PET-kommissionen har efter det oplyste kostet over 70 mio. kr., DUPI/DIIS- redegørelsen kostede ca. 15 mio. kr. ekstra, mens der ved finanslovsforlig er kanaliseret først 4 mio. kr. (til SDU) og nu 10 mio. kr. til det ny koldkrigscenter. Alt i alt turde der være kanaliseret en størrelsesorden af over 100 mio. offentlige kroner ind i de rekvirerede projekter.

Den politiske interesse har også haft betydning for adgangen til hidtil lukkede arkivbeholdninger og medvirket til en vigtig liberalisering af arkivadgangen generelt. Når man fra politisk hold har bedt en institution eller lignende om at udrede et forhold, er det vanskeligt ikke også at give fuld adgang til det relevante materiale. DUPI's Grønlandsundersøgelse er et godt eksempel herpå. I og med at princippet om 'privilegeret adgang' ikke har fundet indpas i administrationen af de offentlige arkiver, er princippet om, at det materiale, som de offentligt iværksatte projekter har fået adgang til, også skal være tilgængelige for andre, i hvert fald i en vis udstrækning slået igennem. Omvendt må dette moment ikke overdrives. Grønlands-redegørelsen bevægede sig trods alt for langt hovedpartens vedkommende inden for 1992-arkivlovens trediveårsgrænse, hvorfor dens betydning mere lå i, at den brød det bolværk mod forskningen, som den udbredte adgang til fristforlængelse udgjorde. Det var universitetsprojektet *Dansk Udenrigspolitikks Historie*, der fire år senere (1999) for alvor brød trediveårsgrænsen ved

at få vidtgående adgang til de statslige akter frem til 1993, senere udvidet til 1999 for visse akters vedkommende. De offentligt rekvirerede undersøgelser har til gengæld været essentielle ved at åbne adgang til særlig svært tilgængelige akter, så som PET's og FE's akter, eller udenlandske militære akter.

Endelig er der grund til at gøre opmærksom på, at de to indtil nu afsluttede projekter – Grønlands-redegørelsen og DIIS-redegørelsen – uden diskussion har levet op til almindelige videnskabelige standarder og ikke har været præget af den politiske kontekst, de har været indlejret i, eller af de politiske forventninger til deres resultat¹³⁹.

Der er således praktiske fordele ved historiens politisering. Men der er samtidig alvorlige negative aspekter, specielt på det principielle plan og på det lange sigt. For det første, at forskningens problemstillinger, således som nedfældet i de respektive kommissorier, bliver bestemt af politiske, ikke faglige kriterier. Ganske vist er der ofte rum til at 'fortolke' kommissoriet i en forskningsmæssigt mere interessant retning, men der er grænser herfor. Særlig problematisk er det, hvis kommissorier ændres undervejs og er omgærdet af konflikt, som tilfældet var med DIIS' koldkrigsredegørelse.

For det andet kan den politiske interesse for de rekvirerede undersøgelser være ledsaget af et pres for bestemte resultater eller i hvert fald en forventning hos opdragsgiveren om bestemte resultater. Dette kan resultere i en meget ubehagelig forskningsproces for den enkelte forsker, der berettiget eller ej kan føle sig kigget over skulderen under processen. Hos rekvirenten fører ønsket om at fremme bestemte tolkninger let til overvejelser over, hvem der kan og vil 'levere varen'. Begivenhedsforløbet omkring oprettelsen af Center for Koldkrigsforskning er et eksempel herpå.

Endvidere viser erfaringen, at den politiske interesse for bestemte resultater blokerer for en dyberegående faglig debat om forskningsresultatet, idet diskussionen kommer til at blive domineret af politiske argumenter, snarere end faglige. Forskeren kan efterfølgende mod sin vilje blive draget ind i en politisk debat eller se sig taget til indtægt for ikke-fagligt relevante tolkninger.

Hovedproblemet er for så vidt ikke politikernes udskrivning af opgaver til forskere og forskningsinstitutioner. Det norske eksempel er relevant her. Der har også været udskrevet udredningsopgaver i Norge, men konteksten har været en anden. De norske politikere bevarede en grundlæggende konsensus omkring koldkrigspolitikken, som også

139 Borring Olesen 2006, s. 111. PET-redegørelsen har af tidsmæssige grunde ikke kunnet inddrages i nærværende analyse.

har holdt efter Den Kolde Krigs afslutning. Følelsen af fælles ansvar har gjort det meget lettere at lade forskningen undersøge selv sensitive spørgsmål på egne præmisser og at acceptere dens resultater. I Danmark blev den brede konsensus sprængt i 1980'erne og efterlod en politisk konflikt, der er blevet en vigtig ingrediens i den bredere værdikamp i samfundet.

Problemet for koldkrigsforskningen opstår især, når der opstilles forventninger til forskningen om at udtale sig om, hvad der var politisk rigtigt eller forkert under Den Kolde Krig, og om at lægge sig fast på en bestemt politisk tolkning af denne. Den politiske højre-revisionismes grundtolkning blev udtrykt meget klart af statsminister Anders Fogh Rasmussen i folketingsdebatten i 2006 om DIIS-rapporten: At Den Kolde Krig var en værdikamp, en ideologisk kamp mellem diktatur og demokrati, mellem totalitære ideologier og fri tænkning, og som sådan en kamp ingen, heller ikke forskerne, kan forholde sig neutralt til.

Helt så enkel var problematikken dog ikke. Den Kolde Krig var også noget andet, nemlig en magtkamp mellem to supermagter, der hver for sig var i stand til at udslette den anden part. Netop dette forhold blev kimen til en fælles interesse i at undgå, at konflikten eskalerede til en varm krig, der med sikkerhed ville ødelægge begge de rivaliserende samfund. Herved skabtes et dynamisk spændings- og samspilsforhold mellem de modstående systemer, en vekslen mellem konflikt og samarbejde, mellem spænding og krise på den ene side og afspændingsbestrebelse på den anden. Jo mere den politisk-ideologiske systemkonflikt blev betonet, desto stærkere blev den magtpolitiske sikkerhedsrisiko. På den anden side: Jo mere sikkerhedsrisikoen trådte i forgrunden, desto mindre rolle spillede systemkonflikten som motivation. Derfor svingede Den Kolde Krig mellem perioder af spænding og afspænding, ligesom aktørerne svingede i deres prioritering af henholdsvis samfunds- og sikkerhedskonflikten. Oftest blev der søgt en afbalanceret blanding af de to hensyn som i NATO's officielle doktrin fra 1967 om sikkerhed og afspænding som hinandens forudsætninger. Når dertil føjes, at Den Kolde Krig i Den tredje Verden ikke havde samme klare ideologiske brudflader som i Europa, turde det være klart, at forskningen ikke kan give et entydigt svar på, hvad der var politisk rigtig eller forkert adfærd under Den Kolde Krig, og hvem der førte den rigtige og hvem den forkerte politik.

Inden for et demokratisk system kan man i det hele taget ikke skelne mellem »rigtige« og »forkerte« meninger og politikker, kun mellem lovlige og ulovlige handlinger. Risikoen ved forsøg på alligevel at gøre

det er, som tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen skriver, at »opgør med fortiden kan udvikle sig til en plage, der blokerer for fremtiden. Man skal lære af historien, og derfor skal man kende den – i alle dens hæslige hjørner. Men hvis det fører til krav om bod og hævn, så har man måske lige præcis ikke lært noget.«¹⁴⁰

Thorsten Borring Olesen slutter en tilsvarende analyse som den her fremlagte med følgende bemærkning: »It would be a great step forward if present-day politicians could accept this [dvs. at historikere ikke kan give en entydig og definitiv 'moralisk' tolkning] and show sufficient confidence in the profession that research allocations might return to the principle of the best woman first rather than the 'right' man first.«¹⁴¹

Dette kan synes et forfængeligt håb. Forsøgene på at spænde forskningen for et bestemt politisk program og aktivt at promovere forskning med en borgerlig-revisionistisk tolkning af historien har været drevet frem af kræfter, der nok er svækkede efter Fogh Rasmussens afgang, men som næppe helmer, før historien er 'sat på plads'. Det er Center for Koldkrigsforsknings vanskelige opgave at løse denne opgave på fagligt forsvarlig vis, hvilket forudsætter, at skellet mellem borgerlig revisionisme som politisk ideologi og som forskningsprogram bliver markeret. Her som i andre forskningssammenhænge gælder imidlertid det gamle engelske ordsprog, at *the proof of the pudding is in the eating*. Det er resultatet, der tæller.

SUMMARY

Struggle Over the Cold War in Danish Politics and Research

The Cold War has cast a long shadow in Danish politics and historical research. In a process dominated over the past decade by conservative parties the country's Cold War politics have been drawn into a present-day, socially broader conflict of values through direct political support for a particular right-wing, revisionist history. The present article, firstly, discusses two aspects of this rightist revisionism: as an ideology, whose chief protagonist has been Anders Fogh Rasmussen, until recently the Prime Minister of Denmark; and as a research programme for a network centred around Bent Jensen, a prominent professor of history. This is followed by a historical analysis of the concrete political initiatives taken to promote research on and presentation of the history of the Cold War, culminating in the establishment of the pro tem Centre for Cold War Research. The article concludes with a discussion of the pros and cons of overly sensitive political interest in Cold War research and its results.

Translated by Michael Wolfe

140 *Berlingske Tidende* 19. juli 2008.

141 Borring Olesen 2006.